

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra sociální a charitativní práce

Diplomová práce

**VÝZNAM KOMUNITNÍHO BYDLENÍ SENIORŮ
Z HLEDISKA LIDSKÉ DŮSTOJNOSTI A KVALITY
ŽIVOTA**

Vedoucí práce: Mgr. Karel Šimr, Ph.D.

Autor práce: Bc. Karolína Koubová

Studijní obor: Etika v sociální práci (KS)

2024

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem si vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Jméno

Příjmení

Datum:

Podpis:

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Karlu Šimrovi, Ph.D. za cenné a odborné rady a připomínky v průběhu psaní mé kvalifikační práce.

OBSAH

Úvod	5
1. <i>KOMUNITNÍ BYDLENÍ SENIORŮ</i>	7
1.1. Charakteristika komunitního bydlení seniorů	7
1.1.1 Definice pojmu komunita	9
Komunitní přístupy	10
1.2. Cílová skupina komunitního bydlení	12
2.1.1 Definice pojmů: senior, stáří, stárnutí	12
Změny ve stáří	14
Aktivní stárnutí	17
2.1.2 Důvod vzniku komunitního bydlení	19
Problematika stárnutí populace	21
Změna pohledu na stáří	22
Vývoj otázky po bydlení seniorů	24
1.3. Komunitní bydlení v České republice	26
2. <i>LIDSKÁ DŮSTOJNOST A KVALITA ŽIVOTA</i>	28
2.1. Základní pojetí lidské důstojnosti	29
2.2. Vnímání důstojnosti ve stáří	33
2.1.1 Komunitní rozměr lidské důstojnosti na základě stvoření člověka k obrazu Božímu ...	35
2.3. Základní pojetí kvality života	38
2.3.1 Klasifikace lidských potřeb jako základní kritérium kvality života	40
3. <i>VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ</i>	43
3.1. Současné studie	43
3.2. Metoda a sběr dat	44
3.3.1. Charakteristika výzkumného vzorku	45
3.4.2. Etické aspekty výzkumu	46
3.3. Analýza dat a interpretace výsledků výzkumného šetření	47
Charakteristiky	48
Vliv prostředí a společenství	51
Komunita v pouhém názvu vs. Účast na společném životě	54
3.4. Diskuze	66
Závěr	70
Seznam použité literatury	72
Abstrakt	78
Abstract	79

Úvod

Téma stárnutí populace je jedním z významných fenoménů současné společnosti, který stále naléhavěji podněcuje k hledání nových přístupů, nejen v oblasti seniorského bydlení. Stále rostoucí počet seniorů vytváří značný tlak na zdravotní a sociální systémy a v tomto kontextu se stává stále důležitějším hledat efektivní a lidsky důstojná řešení pro péči o seniory s cílem umožnit jim žít plnohodnotný a spokojený život i v pokročilém věku. Jedním z potenciálních přístupů, nabízející takové možnosti, může být komunitní bydlení seniorů. Takové bydlení představuje pro seniory alternativní formu bydlení, které klade důraz na vytváření podpůrného a sociálně aktivního prostředí pro starší občany. Tento model pobytového zařízení není pouze reakcí na populační problém, ale také na rostoucí povědomí o významu lidské důstojnosti perspektivou zachování participace ve společnosti.

Cílem této diplomové práce je představit koncept komunitního bydlení a prozkoumat jeho význam z hlediska lidské důstojnosti a kvality života. Konkrétně se práce zaměřuje na identifikaci faktorů, které ovlivňují pocity důstojnosti v prostředí komunitního bydlení, a analyzuje, jak tyto faktory mohou být podporovány či omezovány.

První kapitola nabízí obecný vhled do této nově se etablující podoby seniorského bydlení a objasňuje související pojmy. Nabízí srovnání komunitních přístupů, jež jsou na poli komunitního bydlení realizovány a jež jsou rovněž známé z komunitní sociální práce. Dále se kapitola podrobněji odkazuje na důvody, v nichž je tato forma bydlení inovativní, a jaké si klade cíle v kontextu zdařilého a aktivního stárnutí v moderní společnosti.

Druhá kapitola nabízí přehled filosoficko-teoretických konceptů lidské důstojnosti a kvality života příslušných empirických studií. Naznačuje také přístup, který překračuje pouhá teoretická pojetí, ale otevírá cestu k hlubšímu opodstatnění lidské důstojnosti. Ve vztahu ke stále vítězímu náporu procesů industrializace, sekularizace a individualizace je nutností hledat adekvátní odpověď pro řešení otázky zachování soudržnosti ve společnosti. Takové trendy dnešní doby zacyklené u mnohých do cesty po osobním úspěchu a prospěchu pro sebe sama vedou k rozpadu tradičních společenských vazeb a vedou k oslabení pocitu sounáležitosti a vzájemné zodpovědnosti. Závěr kapitoly v této perspektivě může sloužit jako motivace znovu

nalézt téměř vytracené hodnoty společnosti. Tyto hodnoty kapitola formuluje, jako vycházející ze samotného stvoření člověka. V tomto kontextu důstojnost nabývá patřičné monumentálnosti, jako manifestace božské přítomnosti, která dává poznat boží obraz v každém jednotlivci, vyjadřující se inklinací do společnosti lásky a péče.

Na pozadí teorie vznikla metodologická část práce, jež za pomoci kvalitativního výzkumu zachycuje žitou zkušenost života ve společnosti a identifikuje klíčové aspekty vlivu komunitního bydlení na vnímání vlastní důstojnosti a zajištění kvality života. Závěr kapitoly formuluje získané výsledky výzkumu. Ty jsou v diskuzi vzájemně konfrontovány s odbornou literaturou, a nabízí možná východiska.

Svým výzkumem chci přispět k vzájemnému propojení pojmů lidské důstojnosti, kvality života a komunitního bydlení jako možného řešení zmíněných problematik, které graduji také s ohledem na hrozbu v podobě čím dále častějšího výskytu degenerativních onemocnění. Přesto, že o známých podobách seniorského bydlení bylo napsáno již mnoho prací, zdá se i tak problematika stále málo řešená. Vyhledávání nových možných alternativ bydlení, které podporují autonomii seniora, se jeví jako málo probádaná oblast, a je stále nezbytnější věnovat jí naši pozornost.

1. KOMUNITNÍ BYDLENÍ SENIORŮ

V České republice dosud stále méně známou alternativou bydlení, oproti klasickým, institucionálním zařízením, je právě koncept komunitního bydlení pro aktivní seniory. Tito senioři nemají zájem žít v klasickém institutu, jako jsou domovy pro seniory či domovy s pečovatelskou službou, ale nemohou či nechtějí žít ve svém domově.¹ Na rozdíl od těchto známých podob bydlení, se zahraniční autoři shodují na primárním rozdílu v seniorském společenství, které je v komunitě iniciativní a vzájemně pro něj nasazující.² Komunitní bydlení jako nová forma bydlení etablovaná se v zahraničí koncem 80. let hledá a nachází své místo pro uplatnění také v České republice, kde byl Ministerstvem pro místní rozvoj poprvé v roce 2015 spuštěn dotační program na podporu výstavby komunitních domů pro seniory.³ První kapitola představuje tuto novou podobu seniorského bydlení a vydefinuje související pojmy.

1.1. Charakteristika komunitního bydlení seniorů

Komunitní bydlení seniorů, je velkým trendem především v severských zemích a v posledních letech se rozšiřuje také do ostatních států. Tato relativně nová forma bydlení stojí na vzájemném sdílení společných prostor ve snaze snížit náklady jednotlivce na bydlení, zajistit kvalitní síť vztahů a sociálních vazeb a tím tak posilovat zdroje komunity ku pomoci jejím členům. Představuje revoluční typ bydlení, zaměřující se na vytvoření příjemného a bezpečného prostředí pro starší osoby, kdy je sklouben život ve skupině vrstevníků se zachováním soukromí v samostatných buňkách komunitních domů. Senioři tedy mohou v komunitě žít spíše samostatně, ale zároveň mají vždy k dispozici pomoc a podporu od ostatních členů komunity. Nabízí proto

¹ Srov. RUSINOVIC, K.; BOCHOVE, M. V.; SANDE, J. V. *Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents*, s. 4-12.

² Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s. 113.

³ Srov. KLIMEŠOVÁ, A. *Komunitní domy pro seniory*. Dostupné z: <https://dotacni-noviny.cz/komunitni-domy-pro-seniory/>

inovativní volbu těm, kteří chtějí žít samostatně, ale zároveň chtějí být součástí komunity. Tu si senioři společně formují a budují tak, aby přístup k podpoře a pomoci jejich členů, byl co nejdostupnější. Komunitní bydlení bývá nejčastěji situováno do míst, kde jsou sociální služby snadno dostupné a dle potřeby si ji klienti mohou zajistit.⁴ Této podobě bydlení totiž nebývají pečovatelské služby přímo poskytovány. Tyto služby jsou substituovány ostatními členy komunity. V tomto způsobu soužití funguje komunita na principu vzájemné sousedské výpomoci.⁵

Komunitní způsob soužití dává členům možnost ovlivnit záležitosti týkající se jak jich samotných, tak komunity jako takové. Prostřednictvím sdílení zdrojů členů komunity, sdílením odpovědnosti a kompetencí, se tak rozšiřuje okruh problémů, s nimiž se obstojně vypořádá komunita sama.⁶ Rusinovic uvádí, že v kontextu této formy bydlení je komunita jako taková zdrojem zlepšení kvality života v kontrastu s vykořisťováním a osamělostí seniorů potenciálně souvisejícím s izolovaným, individuálním bydlením.⁷ Zároveň jsou zde zřetelně oddělené samostatné prostory, kde je zajištěno soukromí. Tato forma bydlení tak soběstačným seniorům poskytuje možnost sdílení prostor, a především pak možnost trávení volného času aktivně či pasivně spolu se svými vrstevníky, aniž by se museli vzdát svého vlastního soukromí.⁸

Každý obyvatel komunitního domu má vlastní kompletně vybavený byt, s ohledem ke svým individuálním potřebám, určité prostory jsou pak sdílené a užívané společně. Společné prostory jsou například kuchyně, jídelna, společenské aktivizační prostory, knihovna, prádelna, tělocvična, zahrada a také i nástroje k jejímu obhospodařování. Veškeré spotřebiče jsou používány a spravovány všemi.⁹ Studie Anne Glass odhalila, že právě společenské prostory jsou klíčové pro sociální příležitosti. Poskytují totiž využívání sociálního kapitálu k tomu, aby si členové komunity vzájemně poskytovali

⁴ Srov. RUSINOVIC, K.; BOCHOVE, M. V.; SANDE, J. V. *Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents*, s. 10-12.

⁵ Srov. Tamtéž.

⁶ Srov. GLASS, A. P. *Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States*. s. 286.

⁷ Srov. RUSINOVIC, K.; BOCHOVE, M. V.; SANDE, J. V. *Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents*, s. 10.

⁸ Srov. DURRETT, Ch. *The Senior Cohousing Handbook: A Community Approach to Independent Living*. s. 11.

⁹ Srov. GLASS, A. P. *Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States*. s. 286-291.

nevyčísitelnou podpůrnou sít'. Zásadní je tedy zaujetí postoje ve smyslu nadšení se pro komunitu a pozitivní postoj k zdravému budování komunity.¹⁰

1.1.1 Definice pojmu komunita

Termín „komunita“ je mnohoznačný a má různé významy. Český pojem komunita vychází z latinského základu slova *communis* = společný. *Communitas* je pak překládáno jako společenství, společné soužití nebo také pospolitost. Slovo komunita je používaným pojmem několika disciplín, jako jsou například psychologie, sociologie či filosofie, a každý obor si pak dále pojem komunita různě skloňuje s ohledem na různost povahy komunity dané disciplíny.¹¹

Definice komunity v psychologickém pojetí stojí především na setření kategorizace jednotlivců, jako jsou nadřazenost či podřazenost dle váženosti osoby. Stojí na rovnosti všech osob tvořící komunitu, a poskytuje tudíž zdravější prostředí pro spolupráci, komunikaci, a dává tak možnosti vzniku pevných vazeb mezi osobami, které vedou k ideální harmonii a soužití. Sociologicky lze komunitu definovat „*jako souhrn osob, které žijí v určitém vymezeném prostoru, kde vykonávají každodenní aktivity a obvykle tvoří autonomní jednotku.*“¹²

V sociální práci se obvykle setkáváme s dvojitým vymezením tohoto pojmu. V prvním případě je komunita chápána jako „teritoriální komunita“. Komunita v tomto smyslu označuje lidi, kteří žijí na společném území. Velikost území přitom není rozhodující. Může se jednat o lokalitu vymezenou sousedstvím, obcí, krajem nebo i státem či Evropskou unií. V druhém případě je v centru pozornosti sociálních pracovníků „zájmová komunita“. V tomto případě se komunitou rozumí skupina lidí, kteří mají společné zájmy (lidé se stejným etnickým původem, postižení, apod.) Oba přístupy se v komunitní sociální práci rovnocenně uplatňují.¹³

Podle Delantyho existují tři základní dimenze vnitřního života komunity. Solidarita, chápána jako pocit sounáležitosti a kolektivity odrážející se zodpovědném

¹⁰ Srov. GLASS, A. P. *Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States.* s. 286-291.

¹¹ Srov. KELLER, J. *Sociologická encyklopedie.* Dostupné z: <https://encyklopedie.cos.cz/w/Komunita>.

¹² MATOUŠEK, O., *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi,* s. 134

¹³ Srov. NAVRÁTIL, P., *Teorie a metody sociální práce,* s. 131.

přístupu k členům komunity i ke komunitě jako celku. Důvěra, vyjadřující blízkost a otevřenost vztahů jako opozitum vůči tajnosti a sociální distanci a autonomie tj. uznání, že jednotlivci jsou ostatními rozeznáváni jako individuality.¹⁴

Obecně lze komunitou nazývat každé společenství, skupinu nebo síť lidí, kteří svým členům poskytují zázemí, praktickou či emocionální podporu a pěstují se zde vztahy vzájemné zodpovědnosti jak ke komunitě jako celku, tak i jednotlivým členům. Na druhou stranu např. Etzioni připomíná, že komunita se od ostatních sociálních útvarů liší především tím, že se podobá rodině s morální kulturou čili sborem sociálních významů a hodnot.¹⁵

Členství v komunitě nabízí práva v podobě práva na podporu, ochranu nebo službu, ale zároveň s sebou nese i povinnost o snahu dosahování společného dobra. Naplňování těchto povinností souvisí s emocionálně a sociálně silným cítěním jednotlivých členů, a tím se ztotožňují s morálkou a kolektivní identitou komunity, nestačí být pouze součástí, ale vyžaduje se i aktivní podíl na každodenním životě komunity. Komunitní bydlení seniorů je praktickým příkladem toho, jak se může komunita zájmu protnout s komunitou místa a vytvořit přátelskou komunitu.¹⁶

Komunitní přístupy

U konceptu komunitního bydlení seniorů nelze přímo hovořit o sociální práci, jelikož nemá záštitu pod zákonem o sociálních službách. Přesto se v rámci tohoto konceptu realizují obdobné principy, které jsou známé z komunitní sociální práce. Ministerstvo ve zprávě k dotačnímu programu představuje komunitní domy jako sociální bydlení. Sociální rozměr je v rámci tohoto bydlení realizován konceptem stárnutí pospolu, zajištěním možnosti vzájemné podpory a pomoci v kontrastu osamělosti v samostatném izolovaném bydlení.¹⁷

Rozpad společenství, do kterého byl člověk od počátku ukotven, nahradil individualismus, jenž odvádí lidskou pozornost konzumem a vlastní produkcí a „to vše

¹⁴ Srov. DELANTY, G. In: NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 131.

¹⁵ Srov. Tamtéž.

¹⁶ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s. 123.

¹⁷ Srov. VĚRTELÁŘ, P. a spol., *Komunitní dům seniorů 2016-2018: dotační titul Ministerstva pro místní rozvoj*, s. 9-13.

mimo jakýkoli řád a autentický vztah k ostatním.“¹⁸ Vždy, kdy emancipace jednotlivce překračuje jisté meze, jsme svědky naléhavého volání po návratu ke komunitě, která implikuje humanizaci světa, návrat k lidským cnostem a morálce.¹⁹

Následující definice ozřejmí přínos principů komunitní sociální práce a komunitní sociální práce se seniory a jejich podobnost s konceptem komunitního bydlení seniorů. Komunitní sociální práce je jednou ze tří základních metod sociální práce. V Anglii to byla Ellen Younghusband, která označila komunitní práci jako třetí z metod sociální práce. Před začátkem první světové války se o komunitní práci zasazovala Octavia Hillová. Padesátá léta teorii komunitní práce rozvíjí, Murray Ross ji označuje jako „práci v sousedství“, McNeil jako proces spojující jednotlivce do komunit za účelem identifikace a mobilizace zdrojů k uspokojení jejich potřeb.²⁰

U komunitního bydlení je tomu obdobně. Je také cíleno na sdílení zdrojů členů komunity v rámci principu sousedské výpomoci, tak, aby bylo umožněno řešení co možná největšího okruhu problémů pouze rámci komunity.²¹

Komunitní práce se seniory je zaměřena na osoby starší 60 let. Směřuje k adaptaci seniorů na komunitu a začlenění do ní, kdy cílí na preventivní sociální a zdravotní opatření, přičemž respektuje veškeré potřeby spojené s danou cílovou skupinou. Mimo edukační programy zahrnuje komunitní sociální práce se seniory podporu uchování a zlepšování fyzické kondice s důrazem na zdravý životní styl a bezpečnost pohybu.²²

Komunitní práce dále nabízí dva důležité procesy: plánování (vymezení a diagnostikování problému a jeho následné řešení) a organizování (stanovení nezbytného postupu pro ovlivnění daných činností). Butcher považuje „komunitní práci za úsilí, které je zaměřeno na podporu kolektivní aktivity lidí, kteří sdílejí určitou potřebu a

¹⁸ Srov. VANIER, J. *Rodí se nová naděje: čím je a má být komunita*, s. 15.

¹⁹ Srov. FRIČ, P., VÁVRA, M. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví*, s. 13.

²⁰ Srov. GOJOVÁ, A. *Teorie a metody komunitní práce*, s. 28-31.

²¹ Srov. GLASS, A. P. *Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States*, s. 305.

²² Srov. JANEČKOVÁ, H. *Sociální práce se starými lidmi v domácím prostředí a v komunitě*. In: MATOUŠEK, O.; KODYMOVÁ, P.; KOLÁČKOVÁ, J. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 175-177.

Twelvetrees chápe komunitní práci jako pomoc obyčejným lidem, aby společným úsilím zlepšili svoji vlastní komunitu.“²³

Komunitní bydlení zná rovněž obdobné participativní procesy. Patří mezi jeho základní charakteristiky. Společným úsilím a sdílením zdrojů mají senioři v případě potřeby zajištěnou nepřetržitou pomoc a podporu ze strany komunity. Tímto je zvýšena jejich nezávislost a soběstačnost, potřeba sociální služby či komunitní sociální práce se tak naopak snižuje. Zdravotní a sociální prevence jakožto předměty komunitní sociální práce jsou v komunitním bydlení realizovány přirozeně v rámci každodenních interakcí a aktivit.²⁴

1.2. Cílová skupina komunitního bydlení

Pro patřičný vhled do problematiky je nutné dále vymezit další základní pojmy, které pomohou objasnit, jaké kategorie jsou v seniorském věku nezbytné pro kvalitní a důstojné stáří.

2.1.1 Definice pojmů: senior, stáří, stárnutí

Stáří, stejně jako jiné vývojové etapy v životě, je vždy bezprostředně spojené s nějakou určitou změnou. Rozhodující je, jak tuto změnu člověk uchopí, tím je totiž určována kvalita života.²⁵

Pojmem „stáří“ (senium) je v odborné literatuře užíván při označení konečného vývojového období života člověka, zatím co pojem stárnutí (senescence) označuje fyziologický nevratný proces opouštění života, který postihuje veškeré živé organismy.²⁶

Stárnutí je celoživotním procesem probíhající diskontinuálně. To znamená, že v určitých vývojových obdobích si stárnutí různě uvědomujeme a podle toho rychle či pomaleji stárneme. Známé příklady jsou „mladí staříci“ či „staří mladíci.“ Je pravdou,

²³ NAVRÁTIL, P., *Teorie a metody sociální práce*, s. 132.

²⁴ Srov. GLASS, A. P. *Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States*, s. 284-286.

²⁵ Srov. PŘIBYL, H., *Lidské potřeby ve stáří*, s. 9.

²⁶ Srov. Tamtéž.

že tak jako je relativní čas, také u věku je podstatné právě ono rozdílné vnímání jednotlivců. Pro orientaci v této problematice je ale vhodné držet se nějaké obecně užívané teorie. Přesto tedy, že kdo a kdy je a není starý, je spíše otázka názoru a individuálního přesvědčení, pro správnost uchopení je nutné předložit několik relevantních dělení.²⁷

Pro pořádek Světová zdravotnická péče dělí 60 - 75 let jako období raného stáří, 75 - 90 let nazývají jako vlastní stáří, nad 90 pak nazývají jako dlouhověkost.²⁸

Dnes je běžné považovat za seniora každého jedince, který odchází do penze, což je napříč různými penzijními systémy většinou kolem věku 65 let. Zvyšující se věkovou hranicí odchodu do penze se také posouvá věkové pásmo, které označujeme jako období stáří. Proto se v posledních letech v odborné literatuře začíná operovat s rozlišením *young old* jako „mladý senior“, *old old* jako „starý senior“ a pak *very old old* jakožto „velmi staří, dlouhověcí.“²⁹

Tato „terminologická hra“, jak říká Haškovcová, má své věcné opodstatnění. Stejně jako nestačí pojem dětství pro novorozence i pro pubescenta, rovněž pojem staří není dostačující pro tak dlouhé časové pásmo. Zatím co centrem pozornosti mladého seniora, který v nedávnu opustil své zaměstnání, je znovunalezení svých zájmů a seberealizace ve volném čase, dominantou centra seniora starého je častější výskyt zdravotních potíží a nemocí. Dlouhověcí pak čelí nejvážnějšímu problému spojeného s poklesem soběstačnosti, a z toho plyne i potřeba komplexního zabezpečení.³⁰

Cílovou skupinou komunitních domů jsou osoby starší 60 let. Od 60. roku života se vývojové období stáří označuje za rané. Období raného stáří je spojeno s nejčetnějším výskytem nových zdravotních potíží, přičemž obtížné je v tomto období především určit, zda je problém vázán na následek nemoci, či jde již o potíže spojenou s věkem, která čeká i na toho nejzdravějšího jedince, až bude v onom určitém věku.³¹

Toto období autoři publikací nazývají také jako období moudrého stáří. Moudrost není jen praktický rozum nebo životní chytrost. Moudrost tkví v uvědomění si

²⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 20.

²⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 331-334.

²⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 21.

³⁰ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 21.

³¹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 331-334.

svých limitů, přijetí konečnosti života, a především v nabytí hodnot, které jsou uskutečnitelné jen a pouze v tomto období.³² Moudrý člověk se přijetím blízcího se konce „stává pokojným a v existenciálním smyslu slova rozvážným,“³³ což lze nazvat moudrou, životní rozvahou. Je to přemáhání strachu, touha vychutnávat radosti života, snaha co nejlépe využít dny, jež ještě zbývají, a co nejhutněji naplnit zkracující se čas. Z pocitu pomíjivosti života však vychází něco, co je samo o sobě velmi pozitivní: „člověk si totiž jasněji uvědomuje to, co nepomíjí, co je věčné.“³⁴ Věčné není totéž, co stálé či opakující se, není to něčím kvantitativně větším, ale je to něco spíše kvalitativně jiného, bezpodmínečného a výhradně svobodného. Věčné se vztahuje přímo k osobě samé, nikoliv k biologickým zákonitostem a je naplněno až v absolutním smyslu, kdy „vědomí nepomíjivého roste k té míře, v jaké člověk přijímá pomíjivé.“³⁵

Moudrost tohoto období spočívá v tom, „když je ve vědomí to, co je konečné a pomíjivé, prostoupeno oním absolutním a věčným a odtud je projasňován život.“³⁶ To je podstatou vznešené působnosti a stáří. Cicero v tomto kontextu říká, že moudrý člověk se nebojí smrti a chápe ji jako přirozenou zákonitost.³⁷ Erikson moudrost pojímá jako cnotní stadium integrity, která seniora přiklání k jeho životu a odklání ho od vědomé smrtelnosti. Opakem moudrosti je pohrdání. Častým ukazatelem integrity jsou tvrzení seniorů, kteří mohou na otázku, co by v životě změnili, pokud by to šlo, odpovědět nic, vše bylo tak, jak být mělo. Protikladem integrity je zoufalství, spojené s pocitem nejistoty, beznaděje a strachu z přibývajících neobslužností.³⁸

Změny ve stáří

Pro náležitý vhled do problematiky stáří a stárnutí je nutnost mezidisciplinárního dialogu, proto se touto oblastí zabývá několik vědních disciplín. Jednou z takových věd, která vzniká ve 30. letech 20. století, je gerontologie. Gerontologie je dělena na: gerontologii experimentální, zabývající se mechanismy biologického stárnutí organismu, gerontologii sociální, zkoumající a kategorizující sociální faktory,

³² Srov. GUARDINI, R. *Životní období*, s. 57.

³³ GUARDINI, R. *Životní období*, s. 57.

³⁴ GUARDINI, R. *Životní období*, s. 57.

³⁵ Tamtéž, s. 58.

³⁶ Tamtéž, s. 59.

³⁷ Srov. ŠVANCARA, J. *Psychologie stárnutí a stáří*, s. 11.

³⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*, s. 297-298.

ovlivňující proces stárnutí, a poslední gerontologii klinickou jakožto lékařský obor zkoumající výskyt a specifika chorob ve stáří, známou také jako geriatric.³⁹

Zachytit či pokoušet se formulovat zákonitosti týkající se běhu lidského života, bylo až do konce 18. století výlučně záležitostí básníků, spisovatelů, historiků či filosofů. Teprve rozvoj věd o člověku, zejména psychologie, přispěl k tomu, že se běh života stal předmětem výzkumu a zdrojem informací pro deskripci problémů vycházejících z daných vývojových období v životě člověka.⁴⁰

Již ve starověku lze sledovat krystalizaci vývojových idejí, s důrazem na změnu lidského života v čase. Herakleitos zdůrazňoval, že lidský život je dynamický, měnný a nic v něm není trvalé a definitivní. Život připodobňoval k toku řeky a konstatoval ono známé rčení, že „nelze dvakrát vstoupit do téže řeky“, což nesmí být nesprávně chápáno, jako že v lidském životě nelze hledat a budovat nic stálého, co by bylo možné zachytit jako deskriptivní kategorie náležící danému vývojovému období. Herakleitovo rčení má být chápáno tak, že jako má řeka relativně stálé řečiště, jsou také i životní fáze člověka regulovány řadou určitých zákonitostí, což pak umožňuje zachycení opěrných bodů pro formulace vývojových specifík. Už Aristoteles či Hippokrates a Galenos si všímali určitých změn vyskytujících se s přibývajícím lety života a domnívali se, že rozhodujícím činitelem je poměr tepla a tekutin v organismu. Zřejmě první, kdo formuloval specifické změny v osobnosti ve stáří spojené s určitým omezením, ale také objevením nových předností, které otevírá pouze životní zralost, byl Cicero. Formuluje čtyři nesnáze vycházející se stáří: odvádí od veřejné činnosti, oslabuje tělo, zbavuje člověka rozkoší, připomíná blízkost smrti. Cicero si také všímá patologii ve stáří, konstatuje fakt, že staří lidé jsou zapomnětliví, mrzutí, pověřiví, avšak správně dodává, že toto nejsou důsledky a dopady stáří jako takového, nýbrž jde o netečné stáří beze smyslu.⁴¹

Nejčastěji se uvádí dělení změn ve stáří do oblasti biologických, psychických a sociálních či socio-ekonomické, přesto není možné změny izolovaně dělit od sebe, jsou

³⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 201-202.

⁴⁰ Srov. ŠVANCARA, J. *Psychologie stárnutí a stáří*, s. 9-11.

⁴¹ Srov. Tamtéž.

totiž přirozeně vzájemně propojené. Všechny oblasti mají obdobný nezvratný charakter postupného oslabování funkcí organismu.⁴²

Biologické, či tělesné, fyzické změny, jsou zřejmě tím, co mladou generaci na stáří nejvíce děsí. Šedivé vlasy, umělé zuby, vrásky a stará povislá kůže. Estetika může pro řadu seniorů představovat důležitější motivy, než samotný zhoršující se zdravotní stav, ovšem ten, v případě potřeby na rozdíl od vizuální stránky, nelze tak snadno odstranit. Mezi nejsignifikantnější fyzické změny, které uvádí Janiš a Skopalová, podle Jesenského, patří zejména „*kardiovaskulární onemocnění, nemoci pohybového aparátu (osteoporóza, artróza, vertebrogenní syndromy), respirační, endokrinní, gastrointestinální, smyslové vady.*“⁴³

Psychické změny se váží na úbytek mozkové tkáně, kde tato patologická změna přirozeně ovlivňuje prožívání a chování. Z literatury vyplývá, že udržení body autonome seniora a rovněž správné, pozitivní uchopení stáří, je otázkou kognitivních funkcí, které jsou bezpochybně postupně omezovány. Nejvýstižnějším výrazem, jak toto omezování kognitivních funkcí označit, je zpomalení. Prodlužuje se a zpomaluje tempo myšlení, vnímání i pozorování, dáno omezenými informacemi přicházejících ze strany smyslových orgánů.⁴⁴ Socioekonomické změny, které jsou nedílně propojeny s těmi fyzickými i psychickými, nastávají především kvůli odchodu do starobního důchodu. Dochází k přesušení pravidelných kontaktů s lidmi z práce, změně režimu dne a v neposlední řadě se mění finanční situace.⁴⁵

Grün ve své knize Umění stárnout poukazuje, že stáří je pro člověka výzvou a příležitostí stejně tak, jako jiné etapy života. To, že je člověk starý, není samo o sobě zásluha, ale zda se jeho stáří stane skutečnou hodnotou, závisí jen na něm, Stárnout dobře je velké umění. Kdo vnímá jen omezení, která stáří přináší, kdo není schopen přijmout sebe sama v dané situaci, nebude prožívat radost, vděčnost a štěstí.⁴⁶

⁴² Srov. JANIŠ, K.; SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 42.

⁴³ JANIŠ, K.; SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 41-45.

⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 46.

⁴⁵ Srov. JANIŠ, K.; SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 49-50.

⁴⁶ Srov. GRÜN, A. *Život je teď: umění stárnout* s. 11- 14.

Aktivní stárnutí

I přes současnou popularitu v užívání pojmu aktivního stáří, je stále nesnadné předložit jeden jasný vyčerpávající výklad. Termín má řadu možných definic, které se vždy dotýkají optimalizace příležitostí pro zvýšení kvality života. Světová zdravotnická organizace jej v roce 2002 doformulovala jako celoživotní proces, který necílí primárně na aktivitu fyzickou, ale usiluje o participaci člověka ve společnosti v každém věku.⁴⁷

Koncept aktivního stáří vychází se zásad Organizace spojených národů pro seniory a jeho zaměření má vyjadřovat potřebu změny v přístupu k otázkám po začleňování seniorů do společnosti. S pojmem aktivní stárnutí se poprvé setkáváme koncem devadesátých let 20. století, kdy s odkazem na celosvětovou problematiku stárnutí populace jej definovala Světová zdravotnická organizace.⁴⁸ *„Podstatou této změny je prohloubení vztahů široké společnosti k seniorům ve smyslu respektování a prosazování jejich práv a hodnot, jako jsou nezávislost, důstojnost, účast na životě společnosti a seberealizace.“*⁴⁹

Má-li být stárnutí pozitivní zkušeností, musí být tento věk doprovázen nepřetržitými příležitostmi k uchování zdraví, participace a bezpečnosti. Aktivní stárnutí se odkazuje jak k jednotlivcům, tak i ke skupinám. Umožňuje realizovat potenciál pro fyzickou, sociální i duševní pohodu v průběhu života a podporu začleňování se do společnosti. Zároveň umožňuje poskytnutí ochrany, bezpečí a péče těmto lidem. Slovem „aktivní“ se tedy v tomto konceptu míní nejen fyzická aktivita či pracovní činnost, ale také jako samotná participace na společenském dění kolem seniora.⁵⁰

Koncept aktivního stárnutí slouží jako označení takového přístupu ke stárnutí, který stojí na principech solidarity, respektu k individualitě a jedinečnosti s cílem zajistit vysokou kvalitu života i v pozdním věku. Literatura tento přístup nejčastěji spojuje s tím, že senioři rozvíjí své zájmy a pěstují své koníčky a neztrácejí kontakt s okolním světem, čímž si udržují pozitivní náhled na svět a nepřipouštějí si své stáří. Provádění aktivních činností přispívá seniorům ke zlepšení fyzické aktivity,

⁴⁷ Srov. World Health Organization. WHO. Active ageing: A policy Framework, s. 12-13.

⁴⁸ Srov. JANIŠ, K., SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 57-59.

⁴⁹ JANIŠ, K., SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 57-59.

⁵⁰ Srov. World Health Organization. WHO. Active ageing: A policy Framework, s. 12-13.

k progresivnímu rozvoji vlastních schopností a dovedností, jež pak vyústí v pocit užitečnosti a uplatnění se ve společnosti.⁵¹

Jinde literatura uvádí podoby konceptu aktivního stárnutí, mezi které řadí vedle rozvoje širokého spektra dovedností především pocitu užitečnosti, odpovědnosti či uspokojení, vycházející z péče o druhé. Tyto možnosti spolupráce a vzájemné pomoci vyvstávají především na poli pobytových zařízení či v sousedstvích, kde pojem aktivního stáří nese podobu zodpovědnosti, participaci na dění ve společenství a rozhodování o komunitním způsobu života.⁵² Haškovcová v této souvislosti připomíná, že „*pro zvýšení kvality života ve stáří bychom se měli zaměřit na aktivní stárnutí, prostředí a komunitu vstřícnou ke stáří, zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří, podporu rodiny a ochranu lidských práv.*“⁵³

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 říká „*Prostředí a komunita vstřícná ke stáří, která je sociálně soudržná a nabízí příležitosti pro aktivní život a mezigenerační kontakty, má zásadní vliv pro zachování nezávislosti, a pro kvalitu života starších lidí. Prostředí v širším významu zahrnuje i klima ve společnosti a její vztah ke stáří a starším lidem. Pozitivní vztah společnosti ke stáří a starým lidem představuje nejširší a nejzákladnější podmínku zvýšení participace starých lidí ve společnosti.*“⁵⁴

Již tento program apeloval k integraci starších osob do společnosti, kdy formuloval jako žádoucí vznik komunitních center a rezidenčních zařízení, která by se soustředila na prodlužování soběstačnosti a zachování autonomie.⁵⁵ Myšlenka aktivního stárnutí nese tedy stále i do budoucího věku ideu řešení problematiky spojené s výrazným nárůstem seniorů ve společnosti a také čtenější výskyt degenerativních onemocnění.⁵⁶ Vysokoškolští pedagogové, manželé Smékalovi, připravili s ohledem na zmíněný problém tzv. „Desatero pro prevenci původních jevů stárnutí a stáří.“ Mimo přikázání typu zavrhněte čísla, jelikož nejsou pro ukazatel spokojenosti důležitá, buďte optimisti, obklopujte se věcmi, které jsou vám milé a probouzejí váš zájem, je

⁵¹ Srov. JANIŠ, K., SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 57-60.

⁵² Srov. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 29.

⁵³ HAŠKOVCOVÁ, H., *Sociální gerontologie, aneb, Seniori mezi námi*, s. 46.

⁵⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Strategie řešení stárnutí obyvatelstva v České republice*, s. 29.

⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 30-31.

⁵⁶ Srov. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 30.

v desateru podstatné příkázání, které apeluje na zamezení chátrání těla i mozku a sice „*Líná mysl je ďáblovu dílo - a ďábel se jmenuje Alzheimer.*“⁵⁷

Obecně lze vnímat koncept aktivního stáří jako reakci na snahu vyvrátit mýty ageismu o neproduktivním a zbytečném stáří. Tuto souvislost sledují všechny výše uvedené koncepty.⁵⁸

2.1.2 Důvod vzniku komunitního bydlení

Hlavní inspirací pro vznik prvního komunitního bydlení seniorů v Dánsku roku 1987, byl skandinávský model mezigeneračního komunitního bydlení, v angličtině tzv. cohousing.⁵⁹ Nedaleko Kodaně roku 1972 se společně sešlo dvacet sedm rodin, které toužily po hlubším smyslu společenství, ve kterém v rámci čtvrti žily a společně promýšlely nové přístupy k otázkám bydlení a sousedství. Tyto rodiny vytvořily, s ohledem na základní principy komunity, první charakteristiky komunitního bydlení. Mezi hlavní znaky moderního cohousingu patřilo společenská angažovanost, sdílení společných prostor, například kuchyně, hřiště pro děti a zahrady, kde se obyvatelé přirozeně potkávali a při běžných denních úkonech tak navazovali více interakci vedoucí ke zkvalitnění vztahů mezi nimi. Hlavním znakem prvního cohousingu bylo především sdílení odpovědnosti za fungování komunity a společná péče a údržba domu, to vše mimo zmíněné vedlo také i ke snížení nákladů na zajištění chodu domácností. Výsledkem tedy bylo vytvoření sousedství bez izolace rodin v samostatných domech. Byl to pokus znovu nalézt to, co bylo považováno za modernizací ztracené, byly to hodnoty, které jsou dodnes v některých vesnicích uznávané, kde obyvatelé komunity spolupracují na udržení svého způsobu života v domácím prostředí.⁶⁰

V rámci podpory mezigeneračního dialogu byla tímto novým konceptem znázorněna praktika sdílení společných prostor a společné užívání věcí za účelem snížení nákladů jednotlivců a uspokojování potřeb dané věkové skupiny. První senior cohousing byl tedy určitou adaptací moderního mezigeneračního cohousingového hnutí

⁵⁷ NOVÁ, S. *O stáří se snadno mluví: Desatero nejen pro seniory*. Dostupné z: https://www.frenstatpr.cz/assets/File.ashx?id_org=100493&id_dokumenty=1303.

⁵⁸ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stáří a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek* J., s. 19.

⁵⁹ Srov. CUMMINGGS, S.; KROPF, N.P.; *Senior Cohousing: A New Way Forward for Active Older Adult*. s. 9.

⁶⁰ Srov. Tamtéž.

aplikovaného na seniory. Přestože se konkrétní podoby jednotlivých komunitních bydlení seniorů napříč státy liší, vyznačují se podobnými znaky. Od počátku jsou cohousingová schémata vyvíjena jako typ bydlení, který by předcházel osamělosti a poskytoval sociální kontakty a vzájemnou podporu.⁶¹

Vznik komunitního bydlení byl motivován několika faktory, mezi které patří především již tolikrát zmíněné stárnutí populace. Výrazný nárůst počtu starších osob v posledních desetiletích vedl k potřebě vytvořit nové formy bydlení, které by jim umožnily žít plnohodnotný život i v pozdním věku. Jedná se o bydlení, které zohledňuje veškeré potřeby stárnoucí populace. Dále pak změna v sociálních strukturách, kdy se tradiční rodinné struktury mění, mezigenerační bydlení není dnes funkční model a starší lidé jsou tak vystaveni většímu riziku izolace, osamění, chudoby nebo dokonce diskriminace. V neposlední řadě byl stěžejní faktorem vzniku zájem o potřebu poskytnout podporu a služby zahrnující asistenci v každodenních instrumentálních potřebách. Toto bydlení umožňuje také snadný přístup ke zdravotní péči a dalším sociálním službám, které nejsou součástí zařízení, ale jsou vždy v jeho blízkosti, obyvatelům snadno dostupné.⁶²

Komunitní bydlení pro seniory nabízí významnou odpověď po otázkách postupně zvyšujících se potřeb, v kontextu systému sociální a zdravotní péče, od nezávislého bydlení, přes bydlení zajišťující sociální interakce, až po zdravotnická zařízení. Klade si za cíl poskytnout starým lidem bezpečné a příjemné prostředí pro kvalitní život, kde mohou žít samostatně, ale zároveň mít bezprostředně k dispozici podporu a pomoc komunity. Celkově lze říci, že vznik komunitního bydlení pro seniory byl motivován potřebou vytvořit nové formy bydlení komplexně odpovídající individuálním potřebám seniorů. Tato nová forma přináší seniorům dosud chybějící alternativu mezi domácím bydlením v přirozeném prostředí seniora a klasickým institucionalizovaným zařízením.⁶³

⁶¹ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s. 111.

⁶² Srov. RUSINOVIC, K.; BOCHOVE, M. V.; SANDE, J. V. *Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents*, s. 1-3.

⁶³ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*. s. 111-121.

Problematika stárnutí populace

Zdravotní pokrok a rostoucí životní úroveň přispěly za posledních sto let k prodloužení délky života v České republice i ve světě o téměř 30 let. Tento trend vede k postupnému stárnutí populace a zvyšuje tak podíl seniorů na celkovém počtu obyvatel. Kupříkladu v roce 1950, tvořil počet obyvatel nad 65 let ve většině evropských zemí, pouhých 7.7 %, v roce 2010 pak 17,8 % a podle odhadů by v by měl v roce 2050 dosáhnout 25 %.⁶⁴

Nárůst populace ve věku 65 let a více registrují v dnešní době všechny kraje České republiky, čímž se Česko dostává na přední místa světového žebříčku v podílu osob starších šedesáti let.⁶⁵ Podle odhadů bude tato věková skupina v roce 2050 tvořit 28,6 % populace. Tento trend určuje mimo jiné především snižování mortality a plodnosti společnosti, a tím se tak zcela mění kontext, ve kterém stárnoucí populace žije.⁶⁶

Stárnutí populace není již desítky let novým tématem, stále však nabývá svých rozměrů. Již v roce 1982 se ve Vídni konalo zasedání Organizace spojených národů, kde byla konstatována skutečnost - populace stárne, starších lidí výrazně přibývá a přibývat bude. O deset let později pod názvem „Zásady OSN“, byly formulovány základní principy pro staré osoby s důrazem na společenskou angažovanost, podporu soběstačnosti, seberealizace a důstojnosti. Výsledkem těchto snah byla řada mezinárodních projektů, zaštitěných u nás nejčastěji tehdejším Československým červeným křížem, které znázorňovaly éru úcty ke stáří. Za pozornost pak dále stojí rok 1999, který organizace nazvala Mezinárodním rokem seniorů nesoucí heslo „Společnost pro každý věk“. Téhož roku vyšla na celosvětové Mezinárodní federaci tzv. „Montrealská deklarace“ s názvem „My starší lidé celého světa“. Ta si kladla za cíl změnit pohled seniorů na sebe jako na aktivní členy společnosti, kteří jsou spoluodpovědní za tento generační nepokoj spojený s rostoucím věkem populace.⁶⁷

Spoluodpovědnost je motiv, který předkládá také koncept komunitního bydlení. Dle současného výzkumu, seniori velmi pozitivně hodnotí kolektivní prožívání stáří i

⁶⁴ Srov. BUFFEL, T.; PHILLIPSON, CH. *Can global cities be 'age-friendly cities'? Urban development and ageing populations*, s. 94-100.

⁶⁵ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Seniori v České republice. Mýty a jejich dekonstrukce*. Dostupné z: <https://www.sav.sk/journals/uploads/02061042Sykorova.pdf>

⁶⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 332-333.

⁶⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Sociální gerontologie*, s. 21-23.

vypořádání se s ním. Sdílení pocitů spojených s nevyhnutelností stárnutí přináší v komunitách pocity bezpečí a zájmu.⁶⁸

Dalším dosud stále probíhajícím projektem Světové zdravotnické organizace je program s názvem „Zdraví pro všechny v 21. století“, jenž si klade za cíl přátelskou společnost, která naplňuje potřeby každé generace, stejně tak vznik Charty seniorů. Jako reakce na tehdejší situaci byl rok 2012, rozhodnutím Evropského parlamentu a Rady, byl vyhlášen rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity.⁶⁹

Všechny dosavadní snahy o řešení problematiky stárnutí populace v nadnárodních dokumentech lze v zásadě rozdělit na dvě skupiny. Problematika zdravých seniorů a nemocných seniorů. Zmíním zde jen nejznámější formy řešení problematiky nemocných seniorů, a to v podobě institucionálních zdravotních zařízení. Ta by měla odrážet specifika práce s nemocnými seniory, avšak v praxi tato ubytovací zařízení bývají mnohdy spojována s devalvujícím pocitem tzv. totální samoty. Jako kritické se v posledních letech jeví také častější výskyt degenerativních onemocnění, jako jsou Alzheimerova choroba či jiné formy demence. Proto je nutné na tyto naléhavé problémy reagovat nejen v podobě hlubšího vzdělávání v oblasti profesionálů, ale také pečovatelů laiků. V neposlední řadě je třeba řešit problém spojený s nedostatečnou kapacitou těchto zařízení. Zdraví a soběstační senioři mohou být potenciálními obyvateli komunitního bydlení. Jsou to senioři, na něž musí být nazíráno jako na přirozenou součást společnosti, a neměli by tedy být vystaveni jakékoli diskriminaci či izolaci. V rámci jednotlivých programů jsou motivováni k udržování soběstačnosti a autonomie. Jako příklad můžeme zmínit podpůrný „program zdravého stárnutí“ pod evropským projektem „Stárnout zdravě“, který v české modifikaci nese název „Stárnout zdravě v České republice.“⁷⁰

Změna pohledu na stáří

Podstata stáří bývá dnes v očích mladého člověka vykreslena jako děsivá karikatura, spojená se známkami vyčerpání, omezení, neschopnosti, silně vzdálená skutečnosti. Pro

⁶⁸ Srov. CUMMINGGS, S.; KROPF, N.P., *Senior Cohousing: A New Way Forward for Active Older Adult*, s. 4.

⁶⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Sociální gerontologie*, s. 21-23.

⁷⁰ Srov. Tamtéž.

komplexní pochopení problematiky spojené se stárnutím populace a dnešním pohledem na stáří, je vhodné krátké ohlédnutí se do historie.⁷¹

Tradiční společnosti vnímaly přechod do nejvyššího vývojového stupně jako vrchol toho, čeho člověk může na zemi dosáhnout, a proto byla nejstarším lidem ve společenství vždy prokazována patřičná úcta. Právě tato věková skupina disponovala největšími znalostmi a zkušenostmi, a proto nejčastěji měla konečné slovo ve věcech podstatných pro chod a podobu komunity. Autorita jedinců se tak zvyšovala s přibývajícím věkem. Dnes tomu tak není. Průmyslová společnost přikládá větší hodnotu lidem užitečným pouze pro ekonomickou prosperitu společnosti.⁷²

V kontrastu hodnot, které v dnešní společnosti přecházejí do popředí, jako je fyzická přitažlivost, impulzivita a vitalita, se senioři jeví jako neviditelní a nepotřební. Proti těmto předsudkům se nově ohrazují aktivistické skupiny seniorů. „Michael Young a Tom Schuller ve své knize *„Život po práci: Společnost bez věku“* tvrdí, že se kalendářní věk stal nástrojem útlaku, umožňující vnutit jedincům předem stanovené, stereotypní role.“⁷³ Křivohlavý se rovněž v této souvislosti vyhraňuje proti posuzování stáří podle kalendářního věku, podstatná jsou totiž primárně subjektivní kritéria, nikoliv věk samotný.⁷⁴

Dnes se však takovému zacházení značná část populace seniorů brání a hledají nové způsoby seberealizace. V posledních letech se díky nově vnikajícím konceptům, jako komunitní bydlení pro seniory, postoj ke stáří přeci jen poznatelně mění. Utopií by bylo navrácení prestiže a autority stáří tak, jako tomu bývalo v minulosti. Díky seniorské angažovanosti a široké škále sdružení seniorů však začíná stoupat jejich potenciál i společenský a politický vliv.⁷⁵

Cicero říká, „*Kdo tvrdí, že se staří nemohou zabývat veřejnými záležitostmi... počíná si podobně, jako kdyby prohlašoval, že kormidelník při plavně nic nenadělá,*

⁷¹ Srov. TRUSINOVÁ, R. *Stáří mladýma očima: zdroje nevráživosti mladých k seniorům*. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/media/document/art-trusinova.pdf>

⁷² Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 33.

⁷³ GIDDENS, S. *Sociologie*, s. 98.

⁷⁴ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*, s. 141.

⁷⁵ Srov. YOUNG, M.; SCHULLER, T. In: GIDDENS, A.. *Sociologie*, s. 95-98.

protože někteří šplhají na stožáry, jiní pobíhají chodbičkami mezi lavicemi veslařů, další vylévají vodu z podpalubí, kdežto on drží kormidlo a klidně si sedí na zádi.“⁷⁶

Zdůrazňuje rozvahu, vážnost a správnost názorů, jako přednosti, o které stáří není ochuzováno, ale s přibývajícím věkem jich naopak nabývá.

Vývoj otázky po bydlení seniorů

Otázka po seniorském bydlení je problematická až od poloviny 19. století. Do té doby senior nebyl vystaven situaci, kdy by musel opustit své rodiště kvůli nedostatečně optimálním podmínkám k bezpečnému pobytu. Péče mu byla automaticky zajištěna v rámci vícegenerační rodiny, která žila pod jednou střechou. Teprve industrializace způsobila rozpad tohoto modelu rodiny. Dříve pracovní místa, která na své pracovníky automaticky čekala v rámci rodinného hospodářství, byla nahrazena pracovními místy v továrnách. Nutila tak obyvatele venkova ke stěhování do měst. Jelikož děti školou povinné musely navštěvovat školní zařízení a pracující docházet do továren, seniori zůstávali bezprizorní. Rodina se tedy o seniora starala doma, což bylo problematické hned z několika důvodů. Situaci ztěžovala nedostatečná kapacita městských bytů, nedostatečné finanční prostředky rodin a časová náročnost péče. Začala tedy vyvstávat traumatizující otázka po možné alternativě v podobě institucionalizované péče.⁷⁷

Možnosti řešení problematiky bydlení seniorů, jsou u nás v ČR značně omezené ve srovnání s jinými státy Evropy. Problém je a priori spjatý s nízkou kapacitou pobytových zařízení vzhledem k počtu seniorů, vyhledávajících jejich služby. To vede buď k obavám z dlouhé čekací doby na ubytování či k zamítnutí jejich žádosti. Další markantní potíž je v ČR spojena s „*neexistencí dostatečně diferencované sítě různých forem bydlení, které by odpovídaly různým potřebám seniorů, co do rozsahu potřebné podpory i jejich ekonomické situaci.*“⁷⁸ Přístup k bydlení seniorů by měl být i v ČR promyšlen především z hlediska odpovídajícímu individualitě seniorů, jako je tomu v konceptu komunitního bydlení.⁷⁹

⁷⁶ CICERO, M. T. *Tuskulské hovory*, s. 266.

⁷⁷ Srov. GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*, s. 1-10.

⁷⁸ GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*, s. 8.

⁷⁹ Srov. GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*, s. 1-10.

Model bydlení se v moderní době mění především s ohledem na rostoucí individualismus a s ním spojenou představou rodiny. Především posunutí věku pro zakládání rodiny a uzavírání manželství vede ke zvyšování počtu jednočlenných domácností. Bytovou situaci také komplikuje nárůst počtu rozvodů, a s ohledem na prodlužování lidského života, přibývající počet vdov a vdovců. Zásadní změna nastává i v přístupu seniora k rodině a k otázce bydlení. Starý člověk už nechce na sebe přebírat povinnosti a starosti svých dětí, chce si plnit svá přání a představy o dobře prožitém důchodovém věku. Dříve samozřejmá péče prarodiče o svá vnoučata, v době kdy jsou rodiče v práci, byla nahrazena představou aktivního stáří.⁸⁰

Řada výzkumů také prokazuje, že senioři mnohdy chtějí opustit místo svého dosavadního bydliště. Životní události, kolem seniora v jeho domově, se v průběhu života mohou z jeho pohledu měnit a mohou být spojené s nejednoznačnými či negativními vzpomínkami a pocity. Další motivací pro stěhování může být touha po nalezení prostředí pro smysluplné, aktivní, radostné stárnutí. To může představovat stěžejní motiv pro jejich pozdější etapy stáří, spojené s vitalitou a kvalitou života.⁸¹

Významným konceptem používaným při studiu problematiky bydlení, možný uplatnit také v rámci komunitního bydlení, je koncept v angličtině nazývaný „housing pathways“ etablovaný Davidem Claphamem.⁸² Tento koncept říká, že bychom k otázkám po bydlení seniorů měli přistupovat s ohledem na individuální životní styl. Při srovnání se známou koncepcí tzv. „trajektorie bydlení“ jasněji implikuje možnost odklonit se od tradičních možností bydlení a zvolit alternativu umožňující smysluplné a spokojené prožití stáří, což vede ke zvýšení kvality života.⁸³

⁸⁰ Srov. GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*, s. 1-10.

⁸¹ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s. 111-112.

⁸² Srov. MOJŽÍŠOVÁ, A.; DVOŘÁČKOVÁ, D.; BARTÁK, M. *Komunitní bydlení jako zdroj sociální opory a prevence sociálního vyloučení*, s. 173.

⁸³ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s.114.

Mojžíšová a spol. v souvislosti s bydlením říká, že: „*Podmínky bydlení a jeho umístění představují výrazný faktor kvality života seniorů, kdy se významným aspektem bydlení starší populace stává jeho udržitelnost v rámci procesu stárnutí.*“⁸⁴

Mezi rizika spojená s kvalitou života seniora patří nedostatečně řešená problematika bydlení. Patří mezi ně především osamělost, izolovanost, riziko pádu či úrazu, ohrožení kriminalitou, celková ztráta autonomie a mnoho dalších. Souhrnně lze formulovat nejpodstatnější podmínky pro bydlení seniora do čtyř pojmů: včleňující, neizolované, neodlehle, bezproblémově dostupné.⁸⁵

1.3. Komunitní bydlení v České republice

Model komunitního bydlení je onou chybějící složkou pobytových zařízení pro seniory v našem státním systému podpory. Diakonie ČCE v roce 2009 mapovala situaci seniorského bydlení a tehdy v nepatrném počtu existující typy rezidenčního bydlení seniorů spíše experimentálního charakteru, shledala jako zařízení, na které není česká společnost připravena. Před spuštěním dotačního programu v roce 2015 MPMR, totiž vznikala rezidenční bydlení pouze soukromého typu. Tento typ rezidenčního bydlení vyžadoval od seniorů značnou finanční rezervu, což bylo záležitostí individuální připravenosti seniora na penzi, již výzkum u většiny z nich vyhodnotil jako nedostatečnou. Pro lepší připravenost obyvatelstva by se média měla zasadit o to, aby se šetření na důchod stalo normou. Například cestou životního pojištění, či penzijního připojištění, která by seniorovi pomohla ve stáří řešit jeho bytovou situaci. Stejně tak by se měla otvírat témata spojená s fyzickou aktivitou a psychickou připraveností na stáří.⁸⁶

Senior, jenž možnost soukromého rezidenčního bydlení volí i dnes, nevnímá přesun z nynějšího bydlení jako svoji poslední možnost, jako tomu mnohdy bývá u ústavní péče. Volí ji dobrovolně kvůli kýžené změně životního stylu po nástupu do

⁸⁴ MOJŽÍŠOVÁ, A.; DVOŘÁČKOVÁ, D.; BARTÁK, M. *Komunitní bydlení jako zdroj sociální opory a prevence sociálního vyloučení*, s. 173.

⁸⁵ Srov. GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*, s. 1-10.

⁸⁶ Srov. Tamtéž.

penze. Za kvalitní výběr aktivit, širokou škálu možností a jistotou, že zde najdou vše, co budou potřebovat při měnícím se zdravotním stavu, pak neváhají platit vysoké částky.⁸⁷

Spuštěním dotačního programu v roce 2015 bylo různými subjekty, nejčastěji obcemi, především na severovýchodu Čech, přestavěno na komunitní domy zhruba 40 nevyužívaných objektů.⁸⁸

Tyto komunitní domy si kladly stejné cíle, jako jejich vzory ze skandinávských zemí, avšak za finančně dostupných podmínek. V roce 2015 regulované nájemné v těchto domech činilo pouze 3146 Kč. Žadatel o bytovou jednotku musel být starší 60 let a prokázat se tím, že jeho průměrný čistý měsíční příjem v období 12 kalendářních měsíců před uzavřením nájemní smlouvy nepřesáhl 1 násobek průměrné měsíční mzdy v případě 1 členné domácnosti nebo 1,3 násobek v případě 2 členné domácnosti. O dotaci se mohly ucházet dobrovolné svazky obcí, příspěvkové organizace zřízené územním samosprávným celkem, veřejně obchodní společnosti, společnosti s ručením omezeným, společnosti komanditní, akciové společnosti, obecně prospěšné společnosti nebo církev podle zákona č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech. Dotace byla dále podmíněna počtem bytových jednotek. Ten byl v rozsahu 10 až 25 bytů a na každý náležela dotace v hodnotě 600 000 Kč. Dalším kritériem byla podlahová plocha bytu, která nesměla překročit 45m², včetně balkonu či terasy.⁸⁹

Ministerstvo ve zprávě o dotačním programu na výstavbu komunitních domů, krátce po jejich výstavbě píše: „*Dle hodnocení prvních zkušeností se ukazuje, že dotační titul Komunitní dům seniorů je účelný a smysluplný a přispívá k prodloužení soběstačnosti a nezávislosti seniorů. Umožnění a rozvoj komunitního způsobu života na principu sousedské výpomoci nabízí důstojný a podpůrný typ sociálního bydlení pro stárnutí v místě.*“⁹⁰

⁸⁷ Srov. GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*, s. 1-10.

⁸⁸ Srov. VĚRTELÁŘ, P. a spol., *Komunitní dům seniorů 2016-2018: dotační titul Ministerstva pro místní rozvoj*, s. 9-13.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 13-15.

⁹⁰ NÁPLAVKA, L. *Dotace na byty pro seniory*. Dostupné z: <https://narodnidotace.cz/dotace-byty-seniory/>

2. LIDSKÁ DŮSTOJNOST A KVALITA ŽIVOTA

„Staří lidé jsou tiší zevnitř. Mají důstojnost, která nevychází z výkonu, nýbrž z bytí.“⁹¹

Dnešní konzumní a silně sekularizovaná společnost má tendence spojovat pojem důstojnosti člověka s jeho výkonem, prospěšností či postavením ve společnosti. Akcentace ideálu mládí, úspěchu a síly se pak odráží především na vnímání důstojnosti seniorské populace.⁹²

Důstojnost lze obecně pojmout jako jistý inherentní atribut vlastního já, který demonstruje respekt k sobě i druhým, prostřednictvím chování. Nejen proto je lidská důstojnost klíčovým pojmem veškerých etických diskuzí a fundamentálním prvkem oblasti teologie, filosofie a sociálních věd. Její interpretace a pojmání se napříč dějinami měnily a vyvíjely, odrážejíce proměny společenského názoru a uznávaných hodnot.⁹³

Kapitola nejprve uvede možná pojetí lidské důstojnosti, kde antickou ideu vzdělání a sebezdokonalování, střídá křesťanský obraz důstojnosti na transcendentním základě, který ovlivnil pozdější formulace lidské důstojnosti ve vztahu ke svobodě, rovnosti a lidskému právu. Následně se přesune k ústřednímu pojetí lidské důstojnosti ve stáří, kde není pojmána jako statický pojem, ale spíše dynamický koncept, který se vyvíjí a přizpůsobuje proměnám společenských hodnot. Jelikož respekt k lidské osobě tvoří určitý základ pro kvalitu života, bude také definován pojem kvality života ve stáří a s ním spojené potřeby. Kvalitní život zahrnuje nejen uspokojení základních potřeb, ale patří do něj také dimenze duševního a sociálního blaha. To je spojeno s úctou k hodnotám a právům, spojených s lidskou důstojností, proto jsou v této práci tyto dva pojmy předkládány pospolu.

⁹¹ ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 62.

⁹² Srov. JACELON, C. S., CONNELLY, T. W., BROWN, R., PROULX, K. *A concept analysis of dignity for older adults*, s. 76-83.

⁹³ Srov. Tamtéž.

2.1. Základní pojetí lidské důstojnosti

Lidská důstojnost se prolíná do řady disciplín jako je filosofie, teologie, sociologie, medicína, politika a další, a i přes nebo možná právě pro svou mezioborovou přítomnost je stále kritizována za svou vágnost či rozporuplnost.⁹⁴

Co znamená lidská důstojnost, si totiž většinou lépe uvědomujeme v životních situacích, jež se nám jeví jako neodpovídající důstojnosti.⁹⁵ Nejskloňovanějším případem může být právě poslední vývojová fáze člověka spojená s postupnou ztrátou soběstačnosti a závislosti na pomoci jiné fyzické osoby. Dnes totiž ve „*společnosti bohužel panuje přesvědčení, že ztráta obvyklých schopností a nezávislosti zanechává člověka v nedůstojném postavení.*“⁹⁶ Mládí, vitalita a prosperita to jsou pojmy, kterým společnost přisuzuje důstojnost, a jejich nedostatek bývá považován za nedůstojný.

Vyvstávají tedy prvotní základní otázky, zda je stav důstojnosti konstantní nebo procesuální, zda je nutné důstojnost vydobýt a dokazovat ji. Zda je důstojnost něčím, čeho lze nabýt nebo naopak pozbýt, či je slovy Rosenkranzové, v člověku ukryta jako potenciál, poupě čekající na své rozvinutí.⁹⁷

Ohlédnutí do historie, přesněji do humanistické tradice západní kultury, odkud idea lidské důstojnosti vychází, nabízí jako možnou odpověď dvojí dělení lidské důstojnosti na kontingentní a inherentní. Inherentní pojetí důstojnosti odpovídá současnému chápání důstojnosti jakožto nezcizitelné hodnoty náležící každému člověku bez rozdílu jen z podstaty, že je člověkem. Kontingentní pojetí lidské důstojnosti neodpovídá současné době, ale známé bylo především v antické filosofii, kde lidská důstojnost nebyla základní daností člověka, nýbrž výsadou s nutností ji stále dosvědčovat. Nelze proto, aby se kontingentní pojetí důstojnosti týkalo každého jedince, jelikož vychází z požadavku úcty, respektu a cti k člověku, rezervované však pouze pro elitní skupiny disponujícími kvalitami získanými vlastním přičiněním. Antika tedy vnímala důstojnost jako jistou veličinu, se kterou lze operovat a která nikdy není

⁹⁴ Srov. JACOBSON N. *A taxonomy of dignity: a grounded theory study*. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2656457/>

⁹⁵ Srov. MANN, J. Dignity and Health: *The UDHR's Revolutionary First Article*. In: *Health and Human Rights*. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4065297?origin=crossref>

⁹⁶ DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 36.

⁹⁷ Srov. ROSENKRANZOVÁ, O., *Lidská důstojnost-právně teoretická a filosofická perspektiva*, s. 18.

člověku absolutně připsána. Nutné byly zásluhy, podle nichž se lidská důstojnost mohla stávat vznešenější, obcí uznávanější. V případě, že se člen společnosti nechoval v souladu s požadavky, byla mu jeho důstojnost snižována, dokud ji zcela nepozbyl.⁹⁸

Inspirací na tomto pojetí může být je určitá snaha o apel na jistou podobu člověka, znázorněním dokonalých atributů jako předkládání vzorů, aby lidé svou důstojnost neztráceli, ale povznášeli a rozvíjeli ji například ovládním citů, přemáháním vášní či péčí o tělo. Nicméně je tato starověká inspirace zařízena onou selektivitou, která může být jen těžko přijatelná, uvědomíme-li si nespravedlnosti spojené s kategorizací lidí na více či méně důstojné či důstojnosti prosté. U inherentní důstojnosti není pro tuto problematiku místo, jelikož zahrnuje každého. Zde však vzniká jiný problém, a sice jak tuto důstojnost vhodně a správně vyjádřit, když se v tomto pojetí důstojnost, dle některých autorů, stává jakousi neinterpretovatelnou tezí, jako je tomu u jazyka metafyziky.⁹⁹

Tvrzení, že lidská důstojnost je každému vlastní, jelikož pramení z podstaty lidské existence, zůstává pouhou abstrakcí, pokud není spojeno s konkrétními požadavky či obrazy atributů lidské důstojnosti, prezentované u kontingentního pojetí. Teprve propojením obou pojetí, která odvozují důstojnost jako požadavek na formu lidské bytosti s tím, že ji má člověk prokazovat skrze důstojné jednání k sobě i ostatním, představuje uchopitelnost a jeho implikaci do oblasti mezilidských vztahů.¹⁰⁰

Jiné, rovněž dvojí nahlížení na lidskou důstojnost, nabízí také rozlišení heteronomní a autonomní. Podle Tiedmanna spočívá heteronomní důstojnost ve volbě mezi dobrem a zlem z morálního hlediska. Pokud člověk volí zlo, ztrácí tím smysl života a rovněž tak i svou důstojnost. Naopak volí-li dobro, nachází smysl života i svou důstojnost. Tiedemann vidí kořeny u antických autorů nebo také v křesťanství. Ačkoliv antika vnímá důstojnost především jako výsledek snah, zásluh a morálního způsobu

⁹⁸ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 109-111.

⁹⁹ Rovněž hledá pojmy, pro vyjádření něčeho nevystižitelného jako je např. vztah člověka k Bohu a Boha k člověku. Srov. Tamtéž.

¹⁰⁰ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 110-111.

života, již v tomto období se vlivem stoicismu, začíná objevovat důstojnost vrozená.¹⁰¹ Příklad takového pojetí důstojného člověka nalézáme například u Cicera.¹⁰²

Cicero jako první v tomto kulturním prostředí přichází s důstojností, jako trvalým znakem lidství, náležící všem lidem bez rozdílu. Vedle tohoto faktu stále stojí také vnější znaky lidství spojené s estetikou, chůzí, mluvou a nepodléhání vášním.¹⁰³ Cicero vyzdvihuje člověka nad zvíře tím, že nejedná pouze pod náporom pudů bez vnímání budoucího a minulého času. Člověk, obdařený rozumem, se nejen může orientovat ve třech dimenzích času, nýbrž si také uvědomuje důsledky a příčiny jednání.¹⁰⁴ Touto přirozeností rozumu je člověk přiváděn ke člověku do společného dialogu a „*dále ho pudí k tomu, aby toužil po společenském soužití lidí i po účasti na něm, a proto, aby si hleděl opatřit věci potřebné k lepšímu živobytí nejen pro sebe samého.*“¹⁰⁵ Příznačný se jeví také Cicerův důraz na podobu obydlí, v jakém člověk žije, a že „*jako v ostatních věcech nemáme dbát jen na sebe, ale i na jiné, tak má vznešený člověk pečovat, aby jeho dům byl tak prostorný, aby v něm mohl přijímat mnoho hostů a aby se v něm mohla konat i větší shromáždění.*“¹⁰⁶

Autonomní lidská důstojnost souvisí pouze se svobodnou vůlí člověka, který není v pouhém zajetí svých pudů jako zvíře. Člověk může svých hříchů litovat, a proto se změnit k lepšímu. Toto autonomní pojetí je objevem evropské renesance a jako hlavní představitel lze uvést: Giovanniho Pico della Mirandolu, Blaise Pascala či Immanuela Kanta.¹⁰⁷

Mirandola spatřuje lidskou důstojnost v aktu svobodné vůle, kde má člověk mimořádnou schopnost utvářet sebe sama, oproti ostatním živým tvorům. V této rovině je rozvíjen nejvyšší rozměr člověka, jeho opětovná obnova do původního, jediného skutečného stavu lidství, jako tomu bylo u prvního páru z Edenské zahrady, než podlehl pokušení. Tento stav člověka zušlechťuje do ctnostného, vznešeného stavu důstojnosti. Důstojnost je tedy až určitým následkem, je něčím, co se teprve stává. Při sebeutváření

¹⁰¹ Srov. ROSENKRANZOVÁ, O., *Lidská důstojnost-právně teoretická a filosofická perspektiva*, s. 31.

¹⁰² Srov. ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce. Sociální práce/Sociálna práca*, s. 110-111.

¹⁰³ Srov. CICERO. *O povinnostech*, I., s. 78-79.

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 31.

¹⁰⁵ CICERO. *O povinnostech*, I., s. 31.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 79.

¹⁰⁷ Srov. Tiedemann, P. In: ROSENKRANZOVÁ, O. *Lidská důstojnost - právně teoretická a filosofická perspektiva: Giovanni Pico della Mirandola & Immanuel Kant*, s. 28-29.

je podstatné vyhýbat se chování a jednání, jaké je typické pro zvíře, nepodléhat vášním a vlastním nízkostem a snažit se směřovat k vznešenějším cílům, které korelují s posláním člověka v rámci Božího stvoření, aby člověk neupadl na úroveň zvířete.¹⁰⁸

U zrodu nábožensko-metafyzického zdůvodnění lidské důstojnosti figuruje také Blaise Pascal. Ten přesouvá akcent z privilegované pozice člověka v rámci kosmu na rozum a svobodu. Pascal má za to, že veškerá důstojnost člověka spočívá v myšlení.¹⁰⁹

Immanuele Kant již zcela opouští od metafyzicky či teologicky zdůvodněné důstojnosti a přenáší akcent pouze na rozumovost člověka, disponujícím autonomní vůlí.¹¹⁰

Kant svými imperativy povínuje k mravnímu rozvoji, díky němuž svou důstojnost člověk dosvědčuje. „*Důstojnost člověka a zároveň jeho úkol spočívá v rozvíjení všech svých schopností, které jsou však podřízeny „schopnosti“ nejvyšší: schopnosti morálně jednat.*“¹¹¹ Filosofie Kanta dala mocný impulz k systematickému myšlení o této hodnotě na ústavní úrovni.¹¹²

Podle Tiedemanna jsou tyto dva koncepty neslučitelné. Pokud jde o přiznání důstojnosti a s tím spojená lidská práva, dlouhou dobu byla spojena s heteronomním pojetím. Až po přijetí Všeobecné deklarace lidských práv, která vznikla jako nutná reakce na hrůzy totality, motivována snahou vytvořit univerzální standart, který by byl nad národy právě za použití pojmu lidské důstojnosti, se oba přístupy smísily. Zakotvením lidské důstojnosti v dokumentech se stala důstojnost univerzálně platným nárokem jakožto nezcižitelná vnitřní hodnota.¹¹³

Tyto dokumenty pochopitelně zdůrazňují a chrání základní hodnoty dnešních moderních civilizací na obecné rovině. Problémy však stále tkví v žité realitě, a proto je

¹⁰⁸ Srov. ROSENKRANZOVÁ, O., *Lidská důstojnost-právně teoretická a filosofická perspektiva*, s. 21-29.

¹⁰⁹ Srov. ŽILINA, M. *Myšlenky*, str. 12.

¹¹⁰ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 40.

¹¹¹ ŠPINKA, Š, KARFÍKOVÁ, L, et al. *Přístupy k etice*. s. 92.

¹¹² Srov. ANDRII, M. *Human dignity as a constitutional value, costitutional principle, constitutional rights*. Dostupné z: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/10/VJHR_4_2020_Last.pdf#page=65

¹¹³ Srov. Tiedemann, P. In: ROSENKRANZOVÁ, O. *Lidská důstojnost - právně teoretická a filozofická perspektiva: Giovanni Pico della Mirandola & Immanuel Kant*. s. 28-29.

nutné zajímat se o to, co konkrétně ona důstojnost znamená, resp. jak tuto hodnotu neodkládat pouze do abstraktní roviny čehosi neuchopitelného.¹¹⁴

2.2. Vnímání důstojnosti ve stáří

Pojem důstojnosti má ve stáří významově velmi blízko k pojmům autonomie, respektu, cti a svobodnému rozhodování. V kontextu stáří lze však důstojnost vnímat jako velmi různorodý a heterogenní jev, mající mnoho podob, tak, jako stáří a stárnutí samotné.¹¹⁵

Ze studie z roku 2014, která se zaměřovala na význam důstojnosti u seniorů, vyplývá, že důstojnost je seniory převážně vnímána jako podstatná hodnota, odrážející se v pocitu vlastní hodnoty, sebevědomí a hrdosti.¹¹⁶

Důstojnosti senior připisuje rozdílný význam v různých fázích a situacích svého života. Každý pak může svou vlastní důstojnost odvozovat od jiného zdroje, někdo od mládí, jiný od úspěchu a uznání. Pro tuto práci je podstatné nalézání těchto individuálních zdrojů v souvislosti s komunitním bydlením. Obecně lze ale říci, že je důstojnost spojena s úctou k sobě samému i s úctou v očích druhých lidí.¹¹⁷

V kombinaci pojmů důstojnosti s úctou či respektem, Nordenfelt vymezuje čtyři typy důstojnosti člověka. Prvním typem je důstojnost zásluh, kdy je důstojnost člověku připisána v závislosti na jeho sociální roli ve společnosti podle ekonomických či sociálních zásluh. Druhý typ je důstojnost mravní síly, která se odvozuje od autonomie každého člověka, kdy člověk, jenž jedná mravně správně, může být na sebe za takové rozhodnutí patřičně hrdý. Naopak při nepatřičném chování může člověk pozbýt své sebeúcty, i úcty ostatních k němu. Dalším typem je důstojnost osobní identity, spojená s vědomím vlastního já a je v souladu s přijímanou zodpovědností. Člověk disponující důstojností osobní identity může svůj život smysluplně naplňovat ve svých činech.

¹¹⁴ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. In: *Důstojnost v medicíně*, s. 3.

¹¹⁵ Srov. WIJA, P. Důstojnost ve stáří. Dostupné z: <https://www.rodina21.cz/v-kruhu-rodiny/dospelaci/dustojnost-ve-stari/>

¹¹⁶ Srov. JACELON, S., CHOI, J. *Evaluating the psychometric properties of the Jacelon Attributed Dignity Scale*, s. 2149 – 2161.

¹¹⁷ Srov. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 35-36.

Posledním typem je důstojnost nezczitelné hodnoty jedince nazývaná Menschenwürde, ta je odvozována pouze ze samotné podstaty bytí.¹¹⁸

„Důstojnost osobní identity souvisí s identitou člověka jako osoby, se sebeúctou a s pojmy jako integrita, samostatnost a začlenění. Může být ohrožena a narušena, pokud jsou starší lidé uráženi a je s nimi zacházeno jako s předměty. Ve vztahu k seniorům proto představuje nejdůležitější typ důstojnosti.“¹¹⁹

V této souvislosti vnikla také tzv. taxonomie čtyř kategorií porušování důstojnosti u seniorů dle Jonatanna Manna. První formuluje jako nebýt viděn, kdy je člověk přehlížen a ignorován. Druhá, kdy je člověk kategorizován a viděn jen a pouze jako člen určité skupiny, jako například „důchodci“. Třetí kategorie pojímá ohrožení důstojnosti spojené s omezováním osobního prostoru. Čtvrtá kategorie je spojena s ponížením seniora, které může vznikat, je-li senior vyčleněn od skupiny či je přímým terčem posměchu či kritiky.¹²⁰

Důstojnost dle Jacobsonové existuje ve dvou komplementárních, ale odlišných formách. Je chápána jako duální koncept zahrnující jednak důstojnost lidskou, ale také důstojnost sociální.¹²¹ Lidská důstojnost je abstraktní, univerzální hodnota, náležící každému člověku jen proto, že je člověkem. Pojetí lidské důstojnosti z teologické perspektivy je založeno na přesvědčení, že člověk má mezi Božím stvořením privilegované místo. Sekulární pojetí lidské důstojnosti vychází z přesvědčení, že důstojnost člověka je zakotvena v jeho racionalitě a v jeho schopnosti jednat podle morálních zásad rozumu.¹²² Lidskou důstojnost proto nelze měřit, vytvořit ani zničit, na rozdíl od důstojnosti sociální. Ta je totiž tvořena až interakcí mezi jednotlivci či kolektivy a lze ji dělit na dva typy důstojnosti. Jednak jde o důstojnost, kterou si člověk přisuzuje sám sobě na základě sebeúcty, sebevědomí či hrdosti, a za druhé jde o důstojnost, která se týká způsobů, jakými jsou respekt a uznání přenášeny

¹¹⁸ Srov. NORDENFELT L. *The Varieties of Dignity*, s. 69-81.

¹¹⁹ KISVETROVÁ, H. *Důstojnost ve stáří..* Dostupné z: https://www.profeseonline.upol.cz/artkey/pol-201902-0002_dustojnost_ve_stari.php

¹²⁰ Srov. MANN, J. *Dignity and Health: The UDHR's Revolutionary First Article. In: Health and Human Rights*, Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4065297?origin=crossref>

¹²¹ Srov. JACOBSON N. *A taxonomy of dignity: a grounded theory study*. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2656457/>

¹²² Srov. KISVETROVÁ, H. *Důstojnost ve stáří..* Dostupné z: https://www.profeseonline.upol.cz/artkey/pol-201902-0002_dustojnost_ve_stari.php

prostřednictvím chování druhých k nám, čili jakou důstojnost člověku připisují druzí. Prostředí hraje hlavní roli pro zachování důstojnosti obou typů. Očekávání, jaká by měla být důstojnost, či vnímání toho, kdy je přítomna či není, závisí na zvyklostech konkrétní komunity či společnosti, a jelikož jsou oba typy společensky produkovány, lze je měřit, odporovat či porušovat.¹²³

2.1.1 Komunitní rozměr lidské důstojnosti na základě stvoření člověka k obrazu Božímu

Teologický význam důstojnosti je pevně spojen s Božím obrazem. Koncepce teologického pojetí důstojnosti staví člověka na vrchol stvoření jakožto dominantu nad ostatními bytostmi země, což ho vybavuje určitou podobností se Stvořitelem. Boží slova, která pisatel slovy proroků u knihy Jeremiášovi zaznamenal, jsou každému člověku vlastní „Dříve než jsem tě utvořil v lůně, znal jsem tě“. Byli jsme počati v srdci Božím a z Jeho lásky jsme podle Božího obrazu stvořeni. Každá lidská bytost je plodem Boží myšlenky, každý z nás je Bohem chtěný, milovaný a nepostradatelný. Každá lidská bytost tímto láskyplným aktem tvoření získává nezcizitelnou důstojnost.¹²⁴ Svätý Jan Pavel II. v tomto kontextu připomíná, že onou exkluzivní Boží láskou byla člověku propůjčena nekonečná důstojnost. Člověk „*není jen něco, nýbrž někdo. Je schopen se poznávat, být svým pánem, svobodně se dávat a vstupovat do společenství s jinými osobami.*“¹²⁵

Biblická tradice je hlavním zdrojem k možnému uchopení teologického pojetí důstojnosti. V Písmu se žádné pojmy jako lidská důstojnost přímo explicitně nevyskytují, ale díky metaforicko-alegorickému významu textů se však ve značné části textů exegeti shodují na popisu a podobě výrazů značící právě lidskou důstojnost. Odkazují především již na počáteční zprávy o stvoření z knihy Mojžíšovi.¹²⁶

První zpráva pravděpodobně datována z doby babylonského exilu, je popisem Božího tvoření světa. Bůh tvoří svět svým slovem a uspořádává nicotný chaos do řádu. Veškeré stvořené Bůh pojmenovává, dokud nestvoří zemi a nevloží tento úkol,

¹²³ Srov. JACOBSON N. *A taxonomy of dignity: a grounded theory study*. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2656457/>

¹²⁴ Srov. *Laudato si*, čl. 65.

¹²⁵ Katechismus katolické církve, 375.

¹²⁶ Srov. ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce*, s. 109-113.

pojmenovávat stvořené, šestého dne do rukou člověka - Adama. Bůh člověka šestého dne stvořil v páru muž a žena, stejně jako ostatní živočichy. Toto je onou druhou zprávou o stvoření. Stvoření člověka jako vrchol stvoření ve své velikosti a jako křehkého a chybujícího ve své ubohosti.¹²⁷ Zpráva o stvoření člověka podle obrazu Božího je výkladem zprávy o stvoření, z něhož je zřejmé, co pro člověka ve skutečnosti znamená, že je stvořen. Ve druhé zprávě, která náleží k nejstarším pramenům Pentateuchu, čteme o Boží formaci člověka z prachu země, do kterého Bůh vdechuje dech života, čímž se člověk stává duší živou. Jako živé duše jsou označována rovněž zvířata, ale z pokračování vyprávění je patrné, že člověk je stvořen jako tvor mající odpovědnost.¹²⁸

Zprávy o stvoření symbolickým jazykem předkládají hluboký popis člověka a jeho postavení v dějinné realitě, stojící na třech pospolitých formách vztahu.¹²⁹ Prvním základním vztahem je vztah člověka k Bohu. Druhým je mezilidský vztah člověka k bližnímu a posledním je vztah člověka k Zemi. Harmonie vztahů byla lidským hříchem poničena a úkol člověka podmanit si zemi se člověku stal nástrojem pro její neurvalou demolici. Poslání „obdělávat a chránit“ předpokládalo zdravý vztah, vztah odpovědnosti.¹³⁰

Již velcí řeční filosofové nacházeli hlavní poslání člověka v jeho odpovědnosti vůči vyššímu celku, tj. společnosti. Silný důraz na společenství kladla také patristika rozpracováním pojmu osoba, jako člen společenství. Křesťanské myšlení pak naplňuje pojem univerzální láskou k bližnímu, čímž je člověk plně zodpovědný za své svobodné skutky.¹³¹

Ve světle zjevení Nejsvětější Trojice, perspektivou Nového zákona, je spatřován nejen rozměr biblické antropologie, ale také biblické sociologie. Vztahy v Nejsvětější Trojici jsou příkladným vzorem, ideálem mezilidských vztahů. Na základním trojúhelníku božských vztahů jsou postaveny rodina, stát či společenství osob, žijících

¹²⁷ Srov. MACKERLE, A. *Bible. Mnoho hlasů, jedno slovo*, s. 29-30.

¹²⁸ Srov. Tamtéž.

¹²⁹ Srov. *Laudato si*, čl. 66-67.

¹³⁰ Srov. Tamtéž.

¹³¹ Srov. MACHULA, T. *Důstojnost*, IN. MATOUŠEK, O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 204-205.

pod jednou střešou.¹³² Trojičnímu vztahu rovněž odpovídá odpovědnost, někdo je odpovědný za někoho před někým.

Právě svoboda a odpovědnost jsou při teologickém pohledu na lidskou důstojnost stěžejními pojmy, jelikož jsou nutnými předpoklady pro osobní vztah i lidskou vztahovost obecně. Pro křesťanskou víru neexistuje pouhý jedinec, ale má-li jedinec přebírat skutečnou odpovědnost za své lidství, stává se tak, jen pokud je zapojen do celku. Přetvoření známého Descartova výroku „Myslím, tedy jsem“, na „Je o mně přemýšleno, proto jsem“, je vystižena ona nutnost společenství, kam je člověk ze své podstaty přiváděn.¹³³

Skrze účast na společném životě nebo účastí na životě druhých vzniká společenství, které se může projevovat solidaritou a vzájemným nesením břemen, jako je tomu u křesťanského společenství skrze účast na Kristu.¹³⁴

Svatý Augustýn ve svém Vyznání píše, že přátelské společenství je něčím, co poutá srdce mnohých, „*společná rozmluva a zábava, vzájemná úslužnost, společná četba poutavých knih, společné žerty a vzájemné poklony: někdy různost mínění, ale bez nenávisti, tak asi jako by člověk sám se sebou jednal, by tato velmi řídká nesjednocenost byla vlastně vzpruhou převládající shody: vzájemné poučování, vzájemné učení, postrádání nepřítomných, radostné vítání přicházejících. Těmito a podobnými projevy vzájemné lásky, vyjádřenými ústy, jazykem, očima a tisícerými roztomilými způsoby, jako jiskrami rozněcují se srdce tak, že z mnohých stává se jedině.*“¹³⁵

Přátelské vztahy jsou, jak na základě studie uvádí Anne Glass, nejčastějšími důvody pro dlouhodobé využívání komunitní formy bydlení. Bezprostřední blízkost přátel dává pociťovat mocnou sílu vztahů členů komunity a vzájemné podpory v ní. Tyto přátelské vztahy se váží, dle konkrétních případů účastníků studie, také na pocity hrdoosti, pramenící z vědomí, že si takto funkční komunitu s blízkými vztahy vytvořili členové samy.¹³⁶

¹³² Srov. DUKA, D. *Zápas o člověka: nástin biblické antropologie*, s. 72.

¹³³ Srov. RATZINGER, J. *Úvod do křesťanství*, s. 163.

¹³⁴ Srov. ŠIMR, K. *Trojí diakonie*, s. 23.

¹³⁵ AUGUSTINUS, A. *Vyznání*, s. 102-103.

¹³⁶ Srov. GLASS, A. P. *Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States*. s. 286.

Výše popsané je v rámci konceptu komunitního bydlení seniorů realizováno za pomoci využití tzv. gerontotranscendentální teorie stárnutí. Termín se v posledních desetiletích stále častěji objevuje v psychologické literatuře, kde byl zaveden švédským vědcem Larsem Tornstamem kombinací předpony gero-, jako odkaz na seniory, a transcendence, jako přesahující životní zkušenost. Teorie se zaměřuje na roviny transcendence čili přesahu, kdy je komunita zdrojem pro rozvoj altruismu, osobních motivací, ale také představuje možnost zvýšení vlastního sebepřijetí.¹³⁷

Naznačuje, že lidské stárnutí zahrnuje potenciál dozrát k novému pohledu na život a jeho chápání. Gerontotranscendence je spojena nejen s osobním rozvojem, ale roviny přesahu se prolínají do tří sfér: na úrovni vlastního já, na úrovni sociálních vztahů a na úrovni kosmu. Kosmická úroveň odráží změny na úrovni světonázoru a souvisí s chápáním já a druhý v kontextu fenoménu bytí sebou samým. Úroveň sociálních vztahů je v rámci komunitního bydlení významná pro propojení jednotlivců do jednoho celku. To potenciálně přináší například omezení strachu z ustupující nezávislosti, sdílení prožitků a nalezení smyslu vlastního života v potřebách druhého díky společnému vyrovnávání se s obtížemi, které stáří může přinášet, až po přijetí vlastní smrtelnosti.¹³⁸

2.3. Základní pojetí kvality života

Obecně lze formulovat důstojnost jako základní hodnotu lidského života, která je však vždy značně podmíněna kvalitou života.¹³⁹

Otázky po kvalitě života patří k otázkám starým, jako je samo lidstvo. Co člověka činí spokojeným, jak kýžené blaženosti dosáhnout a jak ji udržet? Tyto otázky se neliší v jejich položení, ale v jejich odpovědích v daných historických kontextech. Antika se věnovala tvorbě strategií, jak pečovat o své tělo i ducha, středověk veškeré štěstí spojoval a priori se vztahem člověka k Bohu a Boha k člověku,¹⁴⁰ novověk pak přináší

¹³⁷ Srov. BUFFEL, T., PHILLIPSON, CH., *Can global cities be 'age-friendly cities'? Urban development and ageing populations*, s. 94-100.

¹³⁸ Srov. Tatměž.

¹³⁹ Srov. ÖSTLUND, U., BROWN, H., JOHNSTON, B. *Dignity conserving care at end-of-life: A narrative review*, s. 353.

¹⁴⁰ Srov. DVORÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 59-62.

revoluční objev antického člověka a s tím rozmach renesance. V zájmu myšlení byla dána přednost kvantitě před kvalitou,¹⁴¹ člověk hledá uspokojení v podobě štěstí coby slasti a hlavní hodnotou se stává seberealizace. Kvalita života je něčím, co se skrývá v řadě našich běžných, každodenních otázek, jako vlastnost,¹⁴² která je přidána k životu. Je něčím, co k němu bezprostředně patří, je totiž projevem života samého.¹⁴³

Ve společnosti bývá kvalita života seniora často spojována pouze se zdravotním stavem, který na základě vážnosti diagnózy určuje onu kvalitu života. V posledních letech se však odborníci napříč obory shodují, že je zásadnější a nutné vycházet ze subjektivního hodnocení vlastního života,¹⁴⁴ z toho, co člověku přináší spokojenost a pocit pohody.¹⁴⁵

Pozorování a vyhodnocování kvality života je tedy možno pojmut jako subjektivní náhled člověka na jednotlivé aspekty svého života.¹⁴⁶ Mezi autory věnující se tématu kvality života panuje shoda, že ony aspekty lze vztáhnout ke třem základním oblastem, které člověk na sobě subjektivně hodnotí, a sice fyzické prožívání, psychickou pohodu a sociální postavení jedince v jeho vztahu s druhými.¹⁴⁷

Kvalita života je mnohokrát různě definovaná. Světová zdravotnická organizace nabízí definici kvality života z pozice jedince pro 21. století. V definici se uvádí, že je kvalita života vymezována jako „*pocit jednotlivců nebo skupin obyvatelstva, že jsou uspokojovány jejich potřeby, a že jim nejsou odnímány příležitosti k dosažení štěstí a naplnění života.*“¹⁴⁸ Starší definice pak zdůrazňuje, že kvalita se vyznačuje tím, „*jak lidé vnímají své místo v životě, v kontextu kultury a hodnotových systémů, ve kterých žijí, a ve vztazích ke svým cílům, očekáváním, standardům a zájmům.*“¹⁴⁹

Kvalita se v životě naplňuje proměnlivě dáno k vývojovému období v lidském životě. Kvalitu života zajišťují individuálně se identifikující a diferencující se potřeby,

¹⁴¹ Srov. HOGENOVÁ, A. *Kvalita života a tělesnost*, s. 25.

¹⁴² Srov. Tamtéž.

¹⁴³ Srov. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 59-62.

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž.

¹⁴⁵ Srov. HROZENSKÁ, M. *Sociální práce so staršími ľudmi a jej teoreticko-praktické východiská*, s. 51.

¹⁴⁶ Srov. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 9.

¹⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 56-59.

¹⁴⁸ ŘEHULKOVÁ, O. a spol. *Kvalita života v souvislostech zdraví a nemoci*, s. 17.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 15-17.

podle jejich naplnění. Naplnění či nenaplnění potřeb ovlivňuje veškeré oblasti lidského života od myšlení, vnímání až po vzorce chování a jednání jedince. Pojem potřeba je v odborné literatuře vykládán různě a mnohoznačně, konsenzus je ale takový, že potřeba vzniká tam, kde se objevují pocity nedostatku či přebytku. Tyto pocity se mohou vázat na řadu oblastí, jako je například oblast sociální, duchovní, psychologická či biologická.¹⁵⁰

Nutno dodat, že člověk není stoj, na aplikaci toho, co bylo badatelsky objeveno, nelze kvalitní život redukovat pouze na plnění předem stanovených předpisů, jak se máme stravovat, jak spolu zacházet, co dělat ve volném čase. Tyto obsahy tzv. „*všedního dne*“¹⁵¹ nedostačují ke kvalitnímu životu, spadá sem také „*noční stránka života*“¹⁵², která zahrnuje například umění stárnout a „*umění akceptovat svoji prohru jako výzvu k překonávání překážek*.“¹⁵³

Janiš a Skopalová citují Markovou, kde uvádí že „*Kvalita života se dotýká pochopení lidské existence, smyslu života a samotného bytí. Zkoumá materiální, psychologické, sociální, duchovní a další podmínky pro zdravý a šťastný život člověka. Kvalita života souvisí s uspokojováním potřeb*.“¹⁵⁴

2.3.1 Klasifikace lidských potřeb jako základní kritérium kvality života

Autoři se shodují, že potřeba je nejzákladnější formou motivu člověka, nebo také že jde o sílu v mozku, organizující procesy a stavy v těle člověka za účelem změnění jeho momentálně neuspokojivé situace. Potřeby nejsou ale jen motivujícím prvkem sloužící k zajištění a udržení rovnováhy vnitřních organismů, ale motivují také k zajištění rovnováhy mezi člověkem a prostředím, v němž se nachází spolu s ostatními lidmi.¹⁵⁵

Čili nejsou jen záležitostí vztahu člověka k sobě samému, ale také představují nárok na podobu člověka. Potřeba člověka směřuje, posouvá ho v prostředí, k ostatním lidem, předmětům, k činnostem, které díky seberealizaci může člověk do jisté míry měnit. V tomto kontextu se pak o potřebě hovoří jako o projevu bytostného přání. Je

¹⁵⁰ Srov. PŘIBYL, H., *Lidské potřeby ve stáří*, s. 31-33.

¹⁵¹ HOGENOVÁ, A. *Kvalita života a tělesnost*, s. 28.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ JANIŠ, K., SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*, s. 53.

¹⁵⁵ Srov. PŘIBYL, H., *Lidské potřeby ve stáří*, s. 31-33.

nutné mít na paměti, že potřeby, jejich vyjádření i naplňování, jsou individuální záležitostmi projevující se u každého z nás jiným způsobem.¹⁵⁶

Právě jejich zmíněná jinakost dává poznat, že potřeby nelze jednoduše uzavřít do plošně použitelné šablony, která by ukazovala, jaké potřeby, jakým způsobem saturovat. Přesto je nutné uvést základní možné dělení potřeb, vycházející z teoretických poznatků.

Obecně se lidské potřeby dělí na nižší a vyšší, tedy na primární a sekundární. Primární, či fyziologické potřeby jsou základním motivem ke komplexní péči o tělo, kdy bez naplnění těchto nižších biogenních potřeb nelze naplňovat potřeby vyšší. Ty lze nazývat také psychogenní či sociogenní. K jejich saturaci jedinec vždy vyžaduje společnost druhého člověka, či společnost. Sekundární potřeby jsou obtížněji naplnitelné a také se více podílejí na utváření osobnosti člověka.¹⁵⁷

Literatura dále k dělení a strukturalizaci lidských potřeb nabízí komplexní, celostní holistický přístup. Ten dělí potřeby do oblastí biologických, psychických, sociálních a duchovních. Nesnadné je však určení hranic mezi jednotlivými potřebami a oblastmi tam, kam spadají, proto nacházíme od různých autorů různé řazení. Lidské potřeby lze kategorizovat také na základě mnoha dalších různých kritérií, jako je například časový horizont potřeby, jejich četnost či obsah.¹⁵⁸

Jedním z nejznámějších autorů, holisticky přistupující k tématu potřeb, je bezesporu Abraham Harold Maslow, představitel nejvlivnější motivační teorie vůbec. Známa Maslowova pyramida měla původně pouze pět úrovní a posupně byla rozšiřována až na stávajících osm úrovní, dělí potřeby do dvou skupin.¹⁵⁹

První skupinou jsou potřeby nedostatku, druhá skupina spojena s potřebou bytí. Zásadní rozdíl mezi nimi spočívá v pocíťování jejich naplnění. Motivace k naplňování potřeb, dle Maslowa, tkví spíše v zaměřenosti na prostředek, který vede k saturaci potřeby a který má vždy svá specifika, než na samotný cíl, který má vždy univerzální charakter. Zatím co dostatečná saturace potřeby druhé skupiny vede člověka

¹⁵⁶ Srov. PŘIBYL, H., *Lidské potřeby ve stáří*, s. 31-33.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž.

¹⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 34-35.

k uspokojivé motivaci dosáhnout vyššího cíle, dostatečnou saturaci skupiny druhé člověk nijak nepocítuje. Nedostatečná saturace první skupiny vede k okamžité nápravě momentálního stavu, s nedostatečnou saturací skupiny druhé nevznikají vznešenější potřeby, známé z vrcholku hierarchické pyramidy.¹⁶⁰ Urban říká, že pokud není člověk schopen realizovat z různých příčin či důvodů nějaké z potřeb, je úkolem okolí, ve kterém žije, aby mu k naplnění dopomohlo.¹⁶¹

Máslowova pyramida je velmi známá a často používaná, přesto od ní sám Maslow postupem času upouštěl mimo jiné také proto, že potřeby má každý individuální a jiné.¹⁶²

¹⁶⁰ Srov. PŘIBYL, H., *Lidské potřeby ve stáří*, s. 34-35.

¹⁶¹ Srov. UBRAN, D. *Teorie a praxe charitativní práce. Charitativní práce se seniory*, s. 47-48.

¹⁶² Srov. Pro postupné naplnění potřeb směrem vzhůru je nutné mít naplněné potřeby uvedené v pyramidě níže, kdy jejich saturaci získává člověk motivaci k postupu směrem výš. Maslow si byl ale vědom toho, že samý vrcholek, a sice to nejdůležitější, sebe transcendece, může být naplněna, aniž by nutně došlo k naplnění potřeb nižších. Srov. Tamtéž.

3. VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

3.1. Současné studie

Zahraniční studie uvádějí, že nejčastějším důvodem k vyhledání této alternativy bydlení není pouze potřeba naplnění základních potřeb a vyhýbání se sociální izolaci, nýbrž také potřeba nalezení společenství podobně smýšlejících lidí. Největší výzvou pro potenciálního obyvatele komunitního bydlení, je podle řady analýz nutnost nalezení rovnováhy mezi individualismem a kolektivismem.¹⁶³ Je zde kladen značný důraz na aktivní podílení se při samosprávě a chodu domova. Tento balanc může být pro seniora spojen s pocity omezení svobody.¹⁶⁴

Z dosud publikovaných studií plyne, že život v komunitě přináší řadu významných benefitů, které vedou ke zlepšení kvality života většiny obyvatel. Díky aktivitám, sociálním kontaktům, podílením se na podobě chodu komunity, sdílení práv i povinností a vzájemnému poskytování si opory i praktické pomoci, vedoucí k prodlužování autonomie. Značná část obyvatel často uvádí hluboký význam společenství související s pocity bezpečí. Dostupnost sociálních kontaktů vede k blízkým sociálním vazbám, navozuje v přirozeném prostředí atmosféru důvěry a opory. Zmíněné kategorie determinují nejen kvalitu života, ale také subjektivní hodnocení vlastní důstojnosti.¹⁶⁵

Detailní analýza zaměřená na hodnocení důstojnosti a kvality života seniorů žijících v této nové formě bydlení a vliv této podoby bydlení na tyto kategorie však stále chybí. Cílem studie je prozkoumání této oblasti, jak konkrétně, dle odpovědí tázaných respondentů ze dvou podob komunitního bydlení, tento způsob seniorského soužití

¹⁶³ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s. 121.

¹⁶⁴ Srov. RUSINOVIC, K.; BOCHOVE, M. V.; SANDE, J. V. *Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents*, s. 9-10.

¹⁶⁵ Srov. JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*, s. 112-114.

ovlivňuje subjektivní hodnocení jejich lidské důstojnosti a kvalitu života. S ohledem na stanovený cíl byly formulovány dvě výzkumné otázky, jež pomohou zacílit na výzkum tak, aby poskytl co nejkonkrétnější výsledky:¹⁶⁶

- 1) Jaké aspekty lidské důstojnosti a kvality života respondenti nejčastěji zmiňují?
- 2) Jaký vliv má komunitní bydlení na tyto aspekty?

3.2. Metoda a sběr dat

Pro sběr dat byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, technika polostrukturovaného hloubkového rozhovoru neboli interview. Kvalitativní výzkumná strategie umožňuje jít do hloubky a kontextuálně zakotveně zkoumat daný, široce definovaný jev a přináší o něm maximální možné množství dat. Výzkumník prohledává a analyzuje veškeré nasbírané informace, které by osvětlily výzkumnou otázku.¹⁶⁷ Logika kvalitativního výzkumu bývá spíše induktivní, čili na základě dostatečného množství nasbíraných dat výzkumník pátrá po četnostech, které se v nich vyskytují, a z toho vyvozuje závěry.¹⁶⁸

Tato strategie umožňuje detailní vysvětlení, proč se tento daný jev objevil a na jakém principu funguje. Jedna z možných definicí kvalitativního výzkumu předkládá tuto strategii, jako proces hledání porozumění daného jevu a tvorby holistického obrazu o něm.¹⁶⁹ Výše uvedené důvody byly rozhodující pro volbu metody kvalitativního charakteru. Zkoumání vlivů prostředí na vnímání vlastní důstojnosti vyžaduje mapování takového jevu z několika různých pohledů, co do největší hloubky, a to mi kvalitativní strategie umožnila.

Polostrukturované interview je jednou z nejčastěji používaných metod, jelikož pro svou flexibilitu nabízí řešení mnohých nevýhod jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview.¹⁷⁰ Polostrukturované interview však vyžaduje oproti nestrukturovanému náročnější technickou přípravu. Základem je vytvoření schématu rozhovoru specifikující sled otázek pokládaných respondentům. Tyto otázky pak lze modifikovat při samotném průběhu rozhovoru tak, aby byla maximalizována výtěžnost

¹⁶⁶ Srov. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEDOŤÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 69.

¹⁶⁷ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 48.

¹⁶⁸ Srov. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEDOŤÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 24.

¹⁶⁹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 50.

¹⁷⁰ Srov. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, s. 159-161.

interview. Po rozhovoru je vhodné také použití následné inquiry, čili opětovné upřesnění a vysvětlení odpovědi, zda byla tázaným správně pochopena, formou doplňujících otázek, dokud respondentovy odpovědi nejsou přesně relevantní pro daný výzkum. Vytvořené schéma je pak možné při analýze použít či ho ponechat stranou.¹⁷¹

Pro účely tohoto výzkumu je technika vhodná především díky umožnění dostatečného vhledu do žité zkušenosti daného člověka. Ukazuje hodnoty, které respondent uznává, názory, které zastává, i jeho subjektivní pocity, které prožívá. Zkrátka poskytuje pohled na svět očima dotazovaného.¹⁷²

Značnou váhu má při polostrukturovaném rozhovoru také volba prostředí, v němž se odehrává. Někdy je přímo nutné vyhledání veřejného prostranství, jindy je naopak nezbytné zajistit naprosté soukromí, záleží na povaze výzkumu.¹⁷³

Sběr dat probíhal koncem roku 2023 a začátkem roku 2024. Nejdříve jsem oslovila zřizovatele komunitních domů, posléze pak jednotlivé klienty. Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala mezi 40 - 60 minutami. V úvodu jsem zopakovala cíl a účel mého zkoumání a ubezpečila jsem respondenty o etických zásadách výzkumu. Úvod rozhovoru obsahoval neformální navázání vztahu za přirozené konverzace pomocí tématu lidské důstojnosti a jejího vývoje napříč generacemi. Všechny rozhovory z úsudku výzkumníka probíhaly v atmosféře důvěry a otevřenosti. Obdobně pak svědčily některé výpovědi respondentů, jelikož hodnotili, náš společný rozhovor jako příjemný a podnětný. Především kvitovali zájem mladého člověka o problematiku seniorského bydlení v kombinaci s nezbytným pocitem důstojnosti.

3.3.1. Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek pro tuto práci představují obyvatelé komunitních domů. Vzhledem k tomu, že komunitní bydlení má v ČR dvě možné podoby zřizovatele, oslovila jsem jedno soukromé zařízení patřící fyzické osobě a jedno zařízení, jehož zřizovatelem je kraj. Zvolila jsem účelový výběr výzkumného souboru. Výběr spočívá v úmyslném

¹⁷¹ Srov. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, s. 159-161.

¹⁷² Srov. MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 528-529.

¹⁷³ Srov. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, s. 159-161.

hledání účastníků na základě určitých kritérií. V případě mého výzkumu bylo kritériem ohledání obou typů komunitního bydlení v ČR a předpoklad, že senioři v tomto bydlení žijí minimálně 6 měsíců, aby byli schopni komplexně posuzovat koncept komunitního bydlení, nikoliv jen předkládat první dojmy.

Celkově byl rozhovor veden s 10 respondenty, 3 z nich jsou žijící v krajiem zřizovaném bydlení, zbývajících 7 jsou obyvatelé soukromého komunitního bydlení. Pro označení respondentů je použito zkratk R1 - R10. R1, R2, R3 jsou obyvatelé komunitního bydlení zřízeného městem/ krajiem. R4, R5, R6, R7, R8, R9, R10 jsou obyvatelé komunitního domu zřízeného soukromou osobou. Převaha respondentů je ženského pohlaví.

3.4.2. Etické aspekty výzkumu

Ve společenskovedním výzkumu je důležitou součástí dodržení etických zásad. Mezi základní etická pravidla aplikovaná ve výzkumu patří informovaný souhlas. Osoba, která se výzkumu účastní, musí být plně informována a poučena o průběhu a o okolnostech výzkumu. Jelikož nelze předem jasně predikovat, jak se rozhovor bude vyvíjet, je nutné, aby souhlas obsahoval i tuto informaci.¹⁷⁴

Nutností je, aby byla zajištěna anonymita, proto nesmějí být zveřejněna žádná data, která by umožňovala čtenáři jakkoliv identifikovat účastníka výzkumu.¹⁷⁵

Dalším etickým pravidlem je zajištění emočního bezpečí. Otázky výzkumu jsou často emočně náročné, a proto musí být pokládány s dostatečnou citlivostí. Výzkumník dává respondentovi příležitost, aby se uvolnil a mluvil o svých pocitech. Rozhovor se může podobat terapeutickému rozhovoru, v čemž skýtá nebezpečí, že se respondent otevře příliš a výzkumník ztrácí svou roli a přejímá roli terapeuta.¹⁷⁶

Respondenti byli ujistěni o skutečnosti, že získaná data budou použita pouze k účelům této práce. Započetí rozhovoru předcházela má žádost o svolení s audionahrávkou rozhovoru. Audiozáznam byl po přepisu smazán. Přepis rozhovorů

¹⁷⁴ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 154.

¹⁷⁵ Srov. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 45.

¹⁷⁶ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 153-154.

archivuje autor práce. S těmito skutečnostmi byli respondenti dopředu obeznámeni a bezvýhradně s nimi souhlasili.

3.3. Analýza dat a interpretace výsledků výzkumného šetření

Provedené rozhovory byly zaznamenány jako audionahrávky na diktafonu mobilního zařízení. Pomocí selektivní transkripce byly rozhovory převedeny do písemné podoby, čímž se oddělily informace potřebné pro zacílení výzkumu od nepotřebných. Analýza probíhala za využití základních principů zakotvené teorie.

Zakotvená teorie umožňuje výzkumníkovi systematicky analyzovat data s cílem vytvořit teorii pevně zakotvenou v těchto datech. Obdobně jako většina přístupu ani zakotvená teorie není jednodušou metodou, proto je zcela legitimní, užít ve výzkumu pouze některých aspektů. Záleží vždy na povaze výzkumu. V tomto případě poslouží především pro flexibilitu sběru dat, která dává možnost upravovat otázky a přístup na základě poznatků získaných průběhem. Tím je zvýšena teoretická citlivost výzkumníka a umožňuje mu zkoumaný jev lépe pochopit.¹⁷⁷

Zvolení otevřeného, axiálního a kódování zakotvené teorie je pro tuto práci způsobeno potřebou zaměřit se na konkrétní aspekty fenoménu, které jsou relevantní pro téma výzkumu. Toto kódování představuje různé způsoby práce s textovým materiálem a lze mezi těmito způsoby při práci dle potřeby přecházet.¹⁷⁸

Použití zakotvené teorie v této práci umožňuje výzkumníkovi flexibilitu v interpretaci dat a současně poskytuje strukturovaný rámec pro analýzu a interpretaci výsledků výzkumu. Tím se vytváří prostředí, které umožňuje hlubší pochopení zkoumaného fenoménu.

Tato část nabízí úryvky z rozhovorů z výzkumného šetření, doplněné o komentáře výzkumníka. Na základě podobnosti kódů, které vzešly z otevřeného kódování, výzkum dál pokrčoval jejich kategorizací. Vzniklé kategorie byly vzájemně porovnávány za pomoci axiálního kódování, na základě vztahů mezi nimi.

¹⁷⁷ Srov. ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, s. 86.

¹⁷⁸ Srov. Tamtéž.

Význam, který respondenti výpověďmi připisují komunitnímu bydlení ve vztahu k hodnocení lidské důstojnosti a kvality života, lze rozdělit na dvě základní kategorie, odpovídající dvěma výzkumným otázkám. První kategorie zachycuje charakteristiky lidské důstojnosti a kvality života. Druhá kategorie vznikla dle opakujících se kódů odkazujících na vliv prostředí komunitního domu a vliv vztahů v daném společenství. Vlivy jsou součástí jedné kategorie pro jejich těsné prolínání. Dle nejčastějšího výskytu shod ve výpovědích respondentů, je význam společenství ústředním vlivem podmiňujícím charakteristiky lidské důstojnosti a kvality života, a proto obsahuje nejvíce získaných dat.

Zásadní problém, který vyvstal v průběhu sběru dat, pramení z odlišnosti podob dvou různých typů bydlení. Komunitní bydlení zřizované soukromou osobou vykazuje jasně praktikující základní principy, jak byly předloženy v teorii a jak jsou známé v severských zemích, kde myšlenka vznikla. Z těchto principů lze odvodit vliv na subjektivní hodnocení vlastní důstojnosti. Komunitní bydlení zřizované městem naopak nevykazuje žádnou realizaci principů, implikuje spíše podobnost s formou samostatného bydlení. Výsledky výzkumu ukazují, čím je v uváděných konkrétních případech tato problematika způsobena a pokouší se navrhnout řešení problematiky prostřednictvím zodpovězených výzkumných otázek.

Charakteristiky

Analýza umožnila poznat, že významným faktorem, který ve výpovědích respondentů často zaznává jako ovlivňující kvalitu života, je zbavení se dřívějších břemen. *R10 „To jsem poznala teď, jak jsem prodala ten domek, že jo tak mně ohromně ubyly starosti, zbavila jsem se břemene a mohla jsem dětem přilepšit.“*

Jde o starosti, které jsou spojené s potřebou finanční rezervy, a s tím je spojena také potřeba nezatěžovat své potomky. Dát jim jistoty, že je jejich rodič zaopatřen. Jako řešení většina respondentů v obou zařízeních uvedla prodej nemovitosti a použití finančních prostředků ke svým potřebám či k případnému finančnímu přilepšení rodině.

R1 „A musím říct pravdu, udělala jsem to víceméně kvůli dětem, protože holka zůstala sama, měla malého kluka a syn si přistavěl u rodičů ženy. Tak jsem si řekla, že byt prodám a dala jsem dětem nějaký peníze.“

R2 „Potřeboval jsem ulehčit žití své dcery, daroval jsem jí byt a našel jsem toto.“

R5 „Tohle bydlení jsem si mohla dovolit právě proto, že jsme prodali barák. Jo, jinak by to nešlo finančně a i díky tomu, už mi nemusí ani rodina tolik pomáhat finančně a za to jsem ráda.“

R10 „Jak jsem bydlela v tom domku, tak to jsem pronajala a měla jsem pravidelný příjem i z toho, to se mi teď zastavilo. Protože ty se nájemníci rozhodli, že by si to chtěli ode mne koupit, tak jsem domek prodala a zbavila jsem se všech starostí, což jsem blažená. Dala jsem část dětem, ať se staraj zas oni o ty svoje, (smích).“

R6 „ (...)prodal jsem byt a za ten vejdělek mohu bydlet tady no.“

R9 „(...) aby člověk dělal co nejméně starostí dětem. Děti jsou šťastný, že mě mají tady. A vidí, jak jsem tu spokojená a taky by to tu jednou braly (smích)... myslím, že nakonec jsou všichni hlavně rádi, že se zbavili starostí a jsou tady a můžou si konečně užívat (smích).“

R8 „Jak Vám říkám, budu se opakovat, ale já jsem tady hrozně a hrozně šťastná a hlavně i moje holka je z toho hrozně šťastná, když mě vidí, jak prostě i vypadám spokojeně.“

R4 „Z důchodu tu asi vyžijete. Musíme mít prachy, a není to jen o nájmu, ale ještě platíme tady do spolku, ze kterého pak hradíme ty aktivity, divadlo, aromaterapie nebo ty přednášky a tak. Prostě si tu musíme zaplatit i to pěkný prostředí co tu je, a kdybych neprodala byt, tak si tohle nikdy nemůžu dovolit.“

R5 „Nejdřív se mi vůbec nechtělo z Prahy. Měla jsem tam všechny kamarády a měla jsem pocit, že se bez těch kin a toho divadla, že se jako neobejdu, a pak jsem se tak jako zamyslela a stejně jsem si řekla, vždyť, prosím tě, jdeš do divadla jednou dvakrát za rok, teď jezdíme každý měsíc (smích) a pak už zase nastupoval ten rozum...a i ty děti byly netrpělivý z toho, jak se rozhodnu, kam půjdu, nebo nepůjdu, takže jsem se potom rozhodla, že teda půjdu, a bylo to jedno z nejlepších rozhodnutí v životě.“

R4 „(...)společný máme taky to, že nechceme bejt závislí na dětech nebo vnoučatech, já protože je nemám, a ostatní že je nechtěj zatěžovat.“

R6 „(...)nejde zůstat dětem na krku, že jo.“

Potřeba vědomí zajištění, spojeného s nenarušováním životů svých rodin, byla opakující se jevem spojeným s pocity důstojnosti, že člověk jako rodič neselhal, své dítě na stáří nezatěžuje a může za to být na sebe patřičně hrdý. Tuto charakteristiku spojenou s pocity vlastní důstojnosti vykazují respondenti obou zařízení.

Další významný jev opakující se ve výpovědích respondentů ze soukromého bydlení v souvislosti s důstojností a kvalitou života, který lze pojmut jako jisté prvotní asociace respondentů.

R4 „*Když to řeknu jako vulgárně, tak, když si člověk sám utře zadek.*“

Jako kritérium důstojného stárnutí opakovaně respondenti uvádí nutnost soběstačnosti při základních úkonech, spojených s péčí o vlastní osobu.

R5 „*Asi se nedá bavit o důstojnosti, když člověk zůstane ležet v posteli a je na nějakých plínkách. Když člověk ulehne, tak se v tomhle věku těžko zvedá.*“

R8 „*Jako znamená to, že prostě nepotřebuji, aby se o mě někdo staral, abych si sama vystačila se vším, že takový to abych si utřela zadek, že jo. No, a abych jí neztratila. Aby mě musel někdo mýt třeba. A tak to by mě jako asi určitě vadilo, to je jasný, aspoň u mě to tak je. To je prostě hygienu a tohle to a ten záchod to si obstarat sama.*“

R6 „*Ale aby se tu někdo o mě staral jako o nějakýho ležáka, co potřebuje přetáčet, tak to by tu nešlo. To už není život, to je na nic, jen trpí oni a trpí i ten, co se o něj má starat. To je nedůstojný pro mě.*“

V případě, že je soběstačnost omezená v oblastech fyziologických potřeb, respondenti zmiňují i možnou ztrátu důstojnosti. Respondenti nesoukromého bydlení toto kritérium ve vztahu k vlastní soběstačnosti nezmiňují, spíše se odkazují na hlubší roviny důstojnosti, a sice na důstojnost inherentní a důstojnost sociální, která vzniká až mezilidskou interakcí a má svá pravidla. R1 dále upozorňuje, že lidská důstojnost není statická, ale velmi měnná v návaznosti na životní okolnosti.

R1 „*Lidská důstojnost, prostě takovou nějakou lidskou důstojnost by měl mít člověk vrozenou a celý život, ale samozřejmě, že se to věkem mění. Je to jiný, než když člověk třeba prožije nějakou prostě katastrofickou událost, třeba tu smrt partnera nebo nějaká nemoc a tak dále, já třeba jsem šla do invalidního důchodu a pak jsem si říkala, Bože, já jsem řešila takové prkotiny, takže to člověk úplně všechno přehodnotí a díváte se na všechno úplně jinak. A samozřejmě, že máte i jiný názor na tu důstojnost.*“

R3 *“Důstojnost jsou spíš takový i ty hranice, jak říkám, já snesu hodně. Já jsem odjakživa snesla hodně, ale pak najednou, když se ve vás všechno vzbouří, tak víte, že už je to hrana, že to je ta hrana. Dokud vevnitř vám to nic, neříká, tak asi k té hraně se teprve blížíme, ale ve chvíli, když víme, že je to hrana, tak tam už to přes ní nejde dál.”*
V: *Jak to myslíte s těmi hranicemi?* R3 *„No myslím si, že každý člověk v sobě nějaké ty hranice má nebo měl by mít nebo já osobně to za života považuji za strašně důležitý, aby člověk nějakou tu důstojnost v rámci těch hranic, aby v sobě měl, to není namyšlenost nebo víte, co myslím.“*

R2 *„Každý by měl mít svou důstojnost a dělat tak, aby se mohl sám sebe vážit a důstojně se chovat. Že to není člověk, co jen kouká na sebe, ale co umí i pomoci. Já rád pomáhám, ale pak se k němu člověk nějak zachová. No a to už se těžko vrací zpátky, podle mě se dá přijít o důstojnost...(…)jako asi tak, aby si okolí řeklo, ano ten žije způsobem, který je platný, vyhovující ostatním, takže ano, mám povinnost vůči druhým..“*

Respondentka se nepřímou odkazovala na patričnou sebeúctu, kdy přijímá obecně uznávaná přirozená pravidla a za toto počinání cítí náležitou hrdost vůči sobě jako člověku v centru jeho pravého zaměření podřízeného těmto „zlatým“ pravidlům.

Zajímavým poznatkem bylo zjištění, že se stávajícími teoretickými poznatky literatury lépe koreluje formulace představ o pojmech lidské důstojnosti a kvality života výpovědi respondentů nestátního bydlení. Může to být způsobeno již v teorii práce zmíněným důvodem, kdy se zdá zřetelnější určit případy, kde je důstojnost ohrožena, než naopak. Z dalších výsledků výzkumu spadajících do druhé kategorie vyplývá, že v této podobě bydlení je právě důstojnost sociální silně ohrožena.

Vliv prostředí a společenství

Z analýzy je patrné, že podoba prostředí, v němž je bydlení situováno, je zásadním kritériem pro hodnocení důstojnosti a kvality života.

Prostředí soukromého bydlení je zasazeno do centra malé vsi, nedaleko města. Oplocený areál disponuje velkou zahradou se záhonky, jezírky a venkovním posezením. Vnitřní prostory jsou uzpůsobené společnému životu, společná kuchyně, jídelna, obývací pokoj, tělocvična s bazénem. Vstup do jednotlivých bytů je ze společné haly. Každý byt má svůj vlastní vstup na terasu.

Bydlení zřizované městem je usazeno do centra sídliště. Budova byla rekonstruována z bývalé školy. Prostory tvoří pouze podlouhlá chodba s jednotlivými vstupy do bytů a jedna holá společenská místnost, kde je pouze regál s knihami. Respondenti uvedli, že se tato místnost jinak nevyužívá. Kolem budovy byly provizorní záhony, jež nevykazovaly známky obhospodařování. Areál nebyl nijak zabezpečen.

Jedním z ovlivňujících faktorů vlivu prostředí je nutnost pocitu bezpečí. Zatím, co ve výpovědích respondentů soukromého zařízení nebyly vykázány žádné informace spojené s pocity nebezpečí či ohrožení, městem spravované zařízení naopak tyto nežádoucí jevy ve výpovědích respondentů vykazalo. Zásadní rozdíl v těchto dvou konkrétních případech, který vyplynul z analýzy, je u samotného zřizovatele. Výpověď R1, R2, R3 uvádí důvody, které vedou k pocitům nejistoty až strachu. Nejčastěji zmiňují nezájem o ně samotné ze strany zřizovatele.

R1 *„Nikdo si vás nevšimne. Někdo vám nepomůže jednoduše...(...) To ne, tady nemáte žádnou pomoc. Oni nás sem dostali, my jim platíme a oni se na nás vykašlali. V: A tím oni myslíte koho? R1 Myslím město, který to tady vede. Starosta a město. Jako nikdo se na to nezeptá, je to všem jedno, těm z města. Třeba nikdo se o to nezajímá, nepřijde za vámi, nezeptá se.“*

R2 *„(...) že se o nás nikdo nezajímá, to město prostě, nikdo sem nechodí, ten nezájem asi. A to tady tak vypadá, že jo.“*

R3 *„Čekala jsem, že tu bude i nějaký, řeknu jako vedoucí, kterému i třeba dám klíče od tohohle bytu, že jo, kdyby se mi něco stalo. Takže jako může přijít, kdy mi pomoci, aby prostě někdo měl ten klíč, a toho jsem se tu taky nedočkala.“*

Dalším opakujícím se jevem bylo nebezpečí ze strany návštěv seniorů. Nedostatečná kontrola zřizovatele nad pohybem osob ohrožuje seniory na pocitech bezpečí.

R1 *„(...) no ne, ty tu nebydlíš, ale spíš tady, že jo. To jsou takový, že sem prostě chodí k někomu, prej u nějakých jako seniorů, ale jako nemají tu co dělat. Je to nějaká máma s dcerou chlastají tu, nemá tu co dělat.“*

R3 *„(...)A byl tu i klid jedno období, to bylo dobrý, ale pak sem začali chodit tyhle ty návštěvy všech různých lidí a člověk tu má potom i strach.“*

R1 a R2 ze státního zařízení dále zmiňují neadekvátnost prostředí, jež není uzpůsobené vzhledem k potřebám seniorů.

R1 *„Tady ty šutry venku. Taky je to tu nebezpečný. Motám se, ale tady se neudělá nic, ani nevím. Jako komu to říct jo, ale jako říkali jsme to taky už, a nic se s tím neděje.“*

R2 *„Jak říkám ten chodník, ten je hrozný, ten už prorůstá kořeny těch stromů a ty kameny vyvrácený. Jako říkala jsem, proč to nepolijou asfaltem, ale jako to se bojím vždycky, když tudy mám jít, že tam padnu, to je opravdu jako strašný, jo.“*

V případě nutnosti zajištění základních potřeb se nemohou senioři obrátit ani na zřizovatele, jelikož v jeho přístupu shledali respondenti nezájem o ně samé, nemohou se obrátit ani na ostatní žijících, jelikož žádná funkční komunita mezi seniory nevznikla.

R1 *„(...) ne není, je to komunitní dům jenom proto, že se tak jmenuje, a já to říkám na rovinu.“*

Respondenti ze soukromého zařízení vykazovali rovněž nutnost pocitů bezpečí, které je zde však plně zajištěné ze strany zřizovatele. Zájem ze strany majitele je respondenty líčen jako implikující nezbytné příjemné pocity jistoty.

R9 *„Tady je i perfektní to, že to všechno vlastně uzavřený, všechno oplocený pod zámkem a někdo cizí se sem nedostane.“*

R4 *„Máme klíče jen my a majitelé, kdyby něco, ale byt je jen náš, kde máme soukromí a někdo si byt ani nezamyká, není ani proč. Bezpečno tu je jo, jako nemám strach nebo nemám pocit, že bych se měla něčeho obávat.“*

R6 *„Tady bezpečno je, nemám pocit, že by mě cokoliv ohrožovalo.“*

Souvislosti se zajištěním bezpečí uváděli respondenti skutečnost, že s nimi v domově žijí dva správci, kteří jsou jim nepřetržitě k dispozici. Respondentka č. 10 vyprávěla příběh, který se jí stal v den nástupu. Po vybalení svých věcí si dala vařit konvici s vodou na čaj a z neznámého důvodu zapnutím konvice vyhodila pojistky ve svém bytě. Skutečnost, že i na potíže tohoto typu je bydlení připravené, přidává na pocitu jistoty z bezpečného prostředí.

R10 *„...zavolala jsem panu správci, který je nám k dispozici 24 hodin denně 7 dní v týdnu. Byl to nejdřív nepříjemnej pocit, ale hned jak mi správce ochotně pomohl, jsem byla vděčná, a i když byla neděle večer, tak mi říká, od toho jsme tady, neustále a to pro mě bylo opravu cenné.“*

R4 „...no a pak jsou tu správci, co tu bydlí, a ty nám taky pomůžou s čímkoliv i třeba o víkendu, a to je taky skvělý, že jsou tady, jsou to skvělý lidi.“

R8 „To vedení je prostě úplně super. Prostě, když bysme cokoliv potřebovali nebo měli nějaký problém, tak můžete jít za nimi, zatím jsme vždycky všechno nějak vyřešili. Prostě všichni jsou tady takový ochotný, to jako celkově prostě tady, jsou tu skvělý strašně hodný lidi a pořád se ptají, jestli něco nepotřebujeme...“

R10 „Tady vám vždycky někdo pomůže, když byste potřeboval, vždy je tu někdo, na koho se jde obrátit, takže v tom není žádný problém... Je to tu určitě výborný, protože i kdyby člověku něco bylo tak víte, že můžete komukoliv zavolat v bezprostřední blízkosti a víte, že se vždy postaraj.“

Respondenti soukromého bydlení opakovaně uváděli do souvislosti pocity bezpečného prostředí vycházející a priority z bezprostřední blízkosti případné pomoci v ohrožení. Jaké další, významné přínosy má vliv bezprostřední blízkosti pomoci dále specifikuje a hodnotí další rozměr této kategorie.

Komunita v pouhém názvu vs. Účast na společném životě

Analýza poskytla největší množství dat z oblasti vztahovosti, pramenící ze společenství lidí, kteří organizují své životy především společně. Respondenti nejčastěji vykazují spojitosti mezi kvalitou života a pocitu důstojnosti s kvalitními vztahy ve společenství. Z této souvislosti vychází několik faktorů, které jsou spojeny s nezbytnými pocity svobody, úcty, respektu, k zajištění vlastního pocitu důstojnosti. Z analýzy na základě výpovědí respondentů obou zařízení ve srovnání vyplývá, že praktikování komunitních principů nutně vyžaduje kvalitní vztahy mezi členy, aby se komunita dala považovat za správně činnou.

Po provedení rozhovorů s respondenty R1, R2, R3 bylo zřejmé, že tento způsob komunitního bydlení nese pojem komunity pouze ve svém názvu a skutečné hodnoty, jež z této formy bydlení mají pramenit, zůstávají obyvatelům bohužel skryté. To jednak kvůli nedostatečnému zabezpečení ze strany zřizovatele, a dále také kvůli neoptimální míře podpory v oblasti rozvoje. Výpovědi těchto respondentů pro účely výzkumu poslouží pouze jako určitá kontrastní látka, ne jako materiál pro zodpovězení výzkumných otázek.

R1 „*Tohle není komunitní dům, ale to vypadá spíš jak psychiatrická léčebna. (smích). Ne vážně. Každý si tady jede to své, žádná komunita tu fakt není, nic neděláme spolu. Ne, oproti normálnímu samostatnému bydlení, co jsem byla, takový rozdíl nevidím. Jsou to prostě přidělené byty, ubytovna a my tady okolo sebe chodíme a stejně se stará každý sám o sebe.*“

R3 „*(...) jsem tu spokojená s tím, že si můžu žít po svém, ale s nějakou tou komunitou nebo komunitním způsobem života, který jsem očekávala, že bude tady, když jsem nastoupila, tak jsem pochopila, že to se to prostě neděje, že to je každý jen uzavřený do sebe.*“

R1 „*Říkám, předali nám byty jenom. Byly tady nějaký jedna, dvě schůzky. To sem přišli z města, udělala se tady ta společenská místnost, do který teda stejně nikdo nechodí, protože prostě nikdo není z nás komunita, aby tam chodil, takže tam nikdo nechodí. No a to bylo jediné. Takže takhle to je...že se o nás nikdo nezajímá, to město prostě, nikdo sem nechodí, ten nezám asi. Je to tady tak vypadá, že jo.*“

R2 „*(...)pro utužení toho, jak se to tu jmenuje, by tu určitě nějaký sociální pracovník být měl. I když to tady nehrozí. Tady není žádný personál. Tady to je jako klasické ubytovací zařízení. Mám pocit, že to tady je jenom jako ubytovna. Nahnali nás sem a nic se tu neděje.*“

R2 „*No, já když něco potřebuji, tak vždycky volám synovi nebo dceru, jako tady ne opravdu, jak jsem říkala tady prostě každý to svoje.*“

Samotní obyvatelé tohoto domu nespatřují realizaci žádných principů, které by komunitní bydlení mělo splňovat. Vztahy mezi obyvateli dostatečně vystihuje R3 „*(...)tak s třetinou si tykáme a pozdravíme se ahoj, s druhou třetinou si netykáme a zdravíme se dobrý den a třetí třetinu vlastně ani neznám.*“

Příčiny, které vedou k tomu, že toto konkrétní komunitní bydlení neplní základní cíle z vycházející konceptu, respondenti spatřují pouze na straně zřizovatele. R2 svou výpovědí nabízí možnost, jak by tento problém vyřešil. Odkazuje se na absenci sociálního pracovníka či personálu. Respondenti zmiňují separaci seniorů, která zamezuje vzniku komunity. Otázkou zůstává, zda dalším hlavním determinantem v tomto případě není nedostatečná iniciativa ze strany seniorů, kteří se odkazují pouze na nezám zřizovatele, přičemž sami od sebe snahu o rozvoj komunity nejeví. Respondenti opakovaně zmiňují nezajištění adekvátní péče ze strany zřizovatele,

myšlenka komunitního bydlení však stojí na primární pomoci ze strany komunity na základě sdílení zdrojů. Zájem dalšího výzkumu by mohl sledovat, jaká je tedy adekvátní míra podpory ze strany zřizovatele.

Respondenti soukromého zařízení naopak vykazují ve svých výpovědích jasně praktikující základní principy společné organizace životů a princip vzájemné sousedské výpomoci, odpovídající této formě bydlení, známé ze severského konceptu.

R5 *„Jak jsou tu i ty prostory k tomu, že jsme furt pohromadě, něco vaříme, vedle tam hrajou holky karty.“*

R10 *„Máme společnou místnost na úklid, kde jsou věci, vysavače a tak abychom to neměli v bytě a nepřekázelo to. Společná velká trouba a mikrovlnky a tak.“*

R8 *„(...)tady prostě nejsou kuchařky nebo tohle. Tady si buďto objednáváme, že se nám to dováží, nebo si jako něco uvaříme takhle v té společné kuchyni, a nebo, i něco sami jo.“*

Z výpovědi respondentů soukromého bydlení vychází jejich organizované rozdělování úkonů spojených se sdílením zdrojů pro potřeby individuální i kolektivní.

R10 *„(...) všude nás dovezou, to buď to jako Alenka nebo Karel, ty jsou pojízdný. Karel to je náš takový taxikář (smích).“*

R6 *„Ženský mi nosí žvanec, já jim dělám zase něco aktivnějšího (smích), shrabu listí, abychom mohli hrát, vozím je a to no, taky jim sestavím skříňku, nebo když něco někdo chce. Manuálně tu ženský žádnou exrtu práci nedělaj, od toho jsme tu my chlapi, prostě každý dělá to, co ho baví, že jo.“*

R8 *„A protože já jsem teda kuchařka, tak jako nejvíc vařím, tak pro všechny jo... (smích), ale pak jsme třeba vařili společně rajskou, protože jsme měli velkou úrodu.“*

R6 *„Já si sám vyperu, uvařím, ale s uklízením jsem trošku na štíru, tak to mi třeba ženský vysajou nebo tak.“*

Respondenti dále vypověděli o pravidelných poradách, kde společně plánují, jak nakládat se svým volným časem, a probírají organizační věci.

R10 *„(...)co chceme probrat, tak to máme ráno v pondělí vždycky poradu a tam řešíme, co kdo potřebuje. Já myslím, že tam všichni řeknou, co chtějí.“*

R5 „Když někdo něco potřebuje, odvézt k lékaři nebo nakoupit, tak támhle máme ty archy. Tam si to každý napíše, co kdy kam chce. Takže tam to funguje a to samé, když se někdo chce účastnit společných akcí nebo nějakých těch kulturních akcí, tak se prostě tady zapíše, a tím se ví, že se s tím počítá a že o to stojí. A na poradě si pak říkáme, jak to přesně provedeme.“

R4 „Jo všichni, jako tam každý řekne nějaký nápad nebo typ a pak se domluvíme. Vždy se tak domluvíme na ten měsíc dopředu, kam se pojedete a tak, a pak se rozhodnete, jestli chcete jet nebo ne. Zase jako pochopitelně je to rentabilní, když chcete něco sama, tak se neprosadíte, musí být alespoň dva. A na nějaký vejtety nás musí být alespoň 5, abychom naplili mikrobus.“

R5 „(...)jako chceme, aby to tu fungovalo a případně, když jako nám něco nesedí, tak na těch společných radách mi to jako můžeme otevřít ty problémy, můžeme se o tom bavit to jako jo... A přišla jsem na to, že vás potom i lidi opravu více respektují, když se ozvete.“

Nejčtenější výskyt opakujících se kódů analýza zaznamenala v oblasti vztahů. Kvalitní vztahy se optikou tohoto výzkumu zdají být jako nezbytným předpokladem pro splnění principů. Nejen, že respondenti sousedskou výpomoc praktikují, ale výpovědi o vztazích mezi seniory dávají poznat vznešenější podoby vztahů, a sice přátelských či rodinných. Tyto vztahy se podle výpovědí respondentů soukromého bydlení vyznačují například respektem, úctou a uznáním.

R6 „(...)No pomalu druhá rodina, protože je mám furt vedle sebe. Žijeme tu spolu, takže jako rodina.“

R9 „Já bych řekla přátelský vztahy, ...prostě furt spolu děláme všechno, prostě to je tak bezvadný. To jsem měla takový štěstí, že si to ani neumím představit, že opravdu jsem měla takovou kliku.“

R8 „Prostě přátelský. Nemůžu říct, že by byl někdo nějak nepřátelský. Žádná nevraživost to vůbec, hned všichni řeknou a hned se vším ti pomůžu, když bys potřebovala, všichni si tu tykáme, to jako jo, to je samozřejmost... vím, jak to tady je, že tady nejsou nějaký pomluvy nebo něco, že to člověk může vypustit před lidma, který neběžež za roh a hned to nerozebírají.“

R7 „Taky na sebe všechno vykecám, on taky někdy člověk to potřebuje vypustit, co třeba člověk ve výchově nebo v životě, zpětně jako to. Vrátí se, ono třeba dneska očima

toho starýho člověka by vyřešil jinak jo. Tak si myslím, že potřebuje člověk starej, jako sem tam od toho druhýho slyšet „to už ne, je to pryč“ a nedusit ti v sobě, já říkám vypustit to ven.“

R8 „(...)že se můžete svěřit, nějaký osobní věci, něco nepříjemnýho, zdravotní stav se může zhoršovat nebo takohýhle věci na sebe můžete říct, zná to tu každý, můžeme tu si myslím fakt otevřeně probrat kde co.“

R5 „Každý jsme jiný, ale každý si myslím, že tady může najít svého parťáka, se kterým může sdílet vše, co potřebuje, i mně se to podařilo... řeknu, za tři měsíce jsem byla zorientovaná, jak to tu funguje, a zjistila jsem, že mi to tady na tom venkově i baví a ty skvělý lidi tady, no hned mi to tu přirostlo absolutně k srdci.“

Uznání a úcta nebyly respondenty formulované jako fráze, ale zasazovali tyto jevy do vztahů s ostatními. Často opakující jevem byly výpovědi, které konkrétně obdivovaly či uznávaly vlastnosti nebo dovednosti druhého.

R6 „Karel, to je náš velký umělec, on opravdu jako krásně maluje.“

R8 „Květuška, tak ta tu vede úplně nádhernou kroniku, tam prostě se zapisují všichni, že jo, kdo přijdou, tak se určitě na ní podíváme. To vám ukázu, takže to vede ta Květuška a úžasně. Ta kronika je přenádherná a vždycky tam přivítají nového člena.“

R9 „(...)určitě si jí nechte ukázat, protože to je něco úžasného. Jo každý člověk, který sem přijde, tak má svoji stránku, tam je vyfocený a je tam s ním rozhovor od doby, kdy se narodil až po tu dobu, kdy přišel sem, no a to ona dokumentuje, ale bezvadně opravu bezvadně.“

R8 „Paní Olinka ta nás rozesměje, je velice akční, na ten věk jako jo. Ona se furt v něčem šťourá a někde něco podělává, neposedí a jak je veselá, od ní se můžeme všichni učit jako.“

R8 „Já jsem se ze začátku i ostýchala jo, proč já bych měla nějaké 85 leté paní, který cítím úctu, proč bych jí měla tykat, ale prostě to prostředí, tak to tady prostě je a dneska už mi to přijde naprosto normální až divný, že bych jako měla vykat, ale jsou opravdu strašně příjemný a hodný a inspirativní.“

R10 „Já myslím, že tady se měří všem stejně. Což je hodně důležitý, protože kdyby to tak nebylo, tak to vede k různým třenicím, ale to tu není. Každěj si řekne, co chce a co ne, a každý ví, že to takhle je... to je každého věc a respektujeme se tu.“

R10 „Sousedka strašně ráda peče a jako opravu výrobně jo, takže když upeče, tak to tu všem roznáší, že jo, a to my můžeme (smích).“

R6 „Ona je to prima ženská, je s ní sranda a jak zpívá jejej. To nám jde všem mráz po zádech jo.“

R5 „A to že si jako jeden z druhého vážíme, to tu je vždycky jo. No nemám ráda, když se lidi ponižují nebo, když někdo někomu dává najevo, že má navrch nebo, že má nad ním nějakou moc. Tady jsme si všichni rovni.“

R5 „Já říkám věci na rovinu, to jsem se naučila tady od ostatních takhle to říkat. Takže, když člověk řekne svůj názor, tak je potom za něj i uznáný, že se toho nebál ho říct.“

Zdravé vztahy založené na respektu a cti ve funkční komunitě umožňují udržet balanc mezi společenským životem a neohrožení svého soukromí. Respondenti uvádí také neformální pravidlo/ signál. Respondenti uvádí existenci vzájemné dohody ohledně zachování soukromí a respektování individuálních potřeb každého obyvatele.

R9 „(...)člověk už pozná jo, tak ten má dneska nemá dobrou náladu, se chová úplně jinak. Nebo se něco stalo, tak se spíš drží zpátky nebo naopak se nabídne, že jo, že to můžeme probrat nebo tak.“

R7 „Máme to udělaný tak, že, když jsou zatažený závěsy, tak víme, že nerušit, to je jako na operačním sále, je zataženo, takže nevstupovat. Když jsou rozvinutý, tak to každé bere prostě, na vědomí jo hele, je vzhůru, můžeme se bavit nebo jít na to kafe.“

R8 „A tady když prostě není nálada, tak si přesně zatáhneme, to je prostě jako náš signál. Jo a třeba si čtu a můžu si dělat, co chci já, někdy to potřebuji. No, a když chceme, tak se zase se sejdeme a tady ještě takový to, že tady má každý to svoje soukromí, někdo k vám nevejde, aby vám nezaklepal. Prostě jo, což je taky důležitý, to máme takhle nastavený jo, že prostě víte jak je to.“

Jedním z hlavních cílů komunitních domů obecně je zamezení izolace seniora. Také respondenti soukromého zařízení tento benefit ve výpovědích vykazali jako ovlivňující kvalitu stávajícího života.

R8 „(...)od toho prvního okamžiku se tady cítím prostě úžasně, vlastně chodíme hodně ven s holkama, jo, nejsem tu nikdy a na nic sama, jo, a to je tím nejcennějším.“

R6 „Já jsem tu rád hlavně proto, že nejsem nikdy sám, tady, když kdykoliv vylezete z pokoje, tak někoho potkáte a pokecáte, kdyžto, když jsem byl doma, tak furt jen sám, tady to žije a vím, jak je hrozný být sám, a to tu není samota, to se tu ani nedá a za to jsem fakt jako rád.“

R9 „Člověk je tady, pořád mezi lidma. Vlastně, když jsem byla doma sama, tak jako jestli jsem vstala v 8:00., a udělala jsem tohle, támhle to, ale tak to bylo jedno, ale tady, když máte třeba od 9:30 cvičení nebo odjíždíte na nákup, tak prostě se snažíte to stihnout a podřídit tomu ten čas. A to nás tak nějak taky jako vede a táhne. To je takový, že vás to jako nutí, ale přitom vám to dělá dobře.“

Tato výpověď značí, že komunitní bydlení vytváří strukturu a společenský kontext, který podporuje organizaci denního života a aktivit. Respondent zdůrazňuje, že bydlení mezi lidmi je odlišné od samoty doma a vyžaduje dodržování a respektování společných časových a prostorových pravidel.

Další významné opakující se kódy v datech se vztahující se produktivitu komunity. Respondenti výpověďmi odkazují na funkční komunitu produkující pestrou škálu společných zájmů a koníčků.

R4 „Jsem naprosto spokojená, z hlediska kulturního vyžití, sem tam máme výlet, jednou za měsíc nějaký divadlo, nebo kino, nebo sem někdo za náma přijde, nějaký přednášky, takže se dozvíme i spoustu zajímavýho, máme tu i cvičení, většinu roku můžeme i do bazénu, kde taky cvičíme, takže po týhle stránce tu nic nechybí. S Danem máme cvičení 3x týdně a o víkendu máme cvičení s Hankou, a to si teda připláčíme, to je takový jako jiný cvičení na židli třeba. Pak sem chodí taky paní na keramiku, což je taky dobrý. Nevím, že by tohle jinde bylo jako.“

R9 „...chodíme na keramiku, ta je super. Tak jednou za 14 dní, já jsem se tam šla podívat nejdřív, to mi právě sousedka tady řekla, pojd' se s náma podívat, ani nemusíš zatím nic dělat, když nebudeš chtít. A tak jsem šla a dívala jsem se a ta paní, co to vede, říkala jako, chcete si to zkusit a já říkám jo docela jo, tak mi to dala. A už jsem u toho zůstala. Ona nám to pak odveze vypálit a pak si to ještě barvíme a tak no, pak to třeba i prodáváme.“

R5 „Třeba něco vaříme, vedle tam hrajou holky karty.“

R4 „*Tam na společný TV máme hodně programů, tak se chodíme koukat na ty naše pořady spolu, nebo si pustíme ke kartám retro písničky.*“

R5 „*Tak já teda jediný, co jsem odmítla, tak jako nejsem zahradník, ale tady všichni vlastně předpokládali, že ty starý lidi se rádi vrtají hlíně, takže se jim podařilo mě taky přemluvit, ale už jsem to vzdala. Ale to jste měla pocit, že musíte nebo jste chtěla, že je to jako zájem společný. Tak jsem se chtěla připojit k nim. To oni furt říkali, hele, vždyť je to fajn, pojď to s náma zkusit. Jako je pravda, že sklízet jahody a rajčata to mě bavilo, to bylo jediný (smích) ne, ale tak jako já jdu radši číst s Bětuškou do školky a tu zahradu přenechávám ostatním.*“

R6 „*Já se rád bavím a proč jsem sem taky šel, bylo, že tam jsem bydlel sám a prostě člověk se kope do zadku, sedí a já jako na tohle nejsem, já na kolo a plavat a výlety a lyže, no prostě nechci dřepět na zadku a tady teda se taky i dřepí, ale mezi tím se hrajou hry a chodí se do kina, do divadla, jako já jsem v divadle nebyl 25 let jo a teďko každý měsíc něco... vždy něco vymyslíme, a ten společenskej život tady prostě je, sportovní aktivity, co hrajeme to Melke ...vybíráme si pěkný věci co nás zajímá.*“

R5 „*Nebo si taky děláme kávový dýchánky na terásce nebo i v bytech, to je odpoledne i dopoledne, tady se vypije kafe (smích).*“

R8 „*Vždycky něco upečem, uvaříme nebo jsme grilovali, tak zase všichni společně. Někdo něco koupí, teď v sobotu jsme si pekli kachnu, udělali jsme zeli k tomu, oboje knedlíky, nás tu bylo šest, a pak jsme si to všichni ten oběd dali a to je vždy milý, jak si společně pochutnáme.*“

R5 „*Jsou to aktivity, a procházky a moje kamarádky z města říkají, jak to můžeš snést, mít tam jen jeden pokoj, ale mně to stačí. Já tady mám jen pokoj, ve kterém stejně pres den jako nejsem jo. Protože takhle to jdeme na procházku, někdo sem za námi přijede, chodíme hrát něco jo, máme přednášku, takže vím, že ten byt ani vlastně jako větší nepotřebuju. Tady já si televizi nepustím, jak je den dlouhý nebo večer nebo prostě úplně minimálně jo, protože radši něco vymyslíme, než prostě sedět a koukat a čumět do televize.*“

R6 „*Hlavně že se nedřepí, zavřený u televize. Máme tu ty velký záhonky, a co sklídíme, pak společně zděláváme. Já jsem sem třeba teďko dotáhl ty velký maliny a ostružiny, tak jsem to zasadil támhle k plotu, aby k nim mohli všichni snadno.*“

Z analýzy vyplývá, že pojem lidské důstojnosti byl respondenty soukromého bydlení nejčastěji spojován s nutností soběstačnosti. Z výpovědí respondentů lze pak dále sledovat snahu tomuto kritériu obstat. Ze samotného charakteru tohoto bydlení vychází, že respondenti jsou si plně vědomi, jak kritérium naplňovat a lidskou důstojnost spojenou ve vztahu k soběstačnosti tím uchovávat. Z výpovědí plyne, že obavy z omezení soběstačnosti směřují ke společné snaze těmto nepříjemnostem předejít. Díky vzájemné podpoře vykazují respondenti jasné zlepšení zdravotního stavu.

R8 *„Jako já se tu fakt snažím cvičit, kolikrát jsem se snažila o tu váhu vlastně, než jsem sem přišla, ale samotný mi to nebavilo jako.“*

R5 *„(...)Jo, třeba tady kolega, ten prostě, ten nás nenechá sedět. Ten prostě to je sportáček. A on hned. Ne, jen že tady sedíte, prostě se zvedněte a jdeme hrát ty Melky, mně se i jako zdravotní stav se mi změnil nebo zlepšil za tu dobu, co jsem tady, já se cítím fit jak nikdy jo (smích).“*

R7 *„(...)a tak jsem nechala hůlku doma, protože tu jsou krátký trasy a je to rovina a tady taky nejdu sama skoro vůbec. Já mám problém, když je ten terén členitější hodně, tak já neudržím rovnováhu a to já už mám... ještě jako dítě. Ale tady téměř nikdy sama nejdu, děláme si ty naše okruhy, to je tady, projdu tou hlavní bránou, kolem školy, tady přes ten kopec a takhle...takže k té holi už nejsem přivázaná, jak říkám.“*

R6 *„To Jana, ta měla snad 140 kilo a asi 35 už shodila, ale ona je usilovná, chodí s ženskýmá 2x denně, do tělocvičny chodí, na procházky a dává si na jídlo pozor, protože má strach, že by ji ani nikdo nezvedl, kdyby ulehla. To starat se o to tělo je prostě nutný.“*

R8 *„přestalo mě snad i všechno bolet, ale vnímám, že i po fyzické stránce jsem se tady zlepšila, jo, i ty kila šly dolu, všechno jo.“*

R4 *„(...) když mi řekla, kolik jí je let, a já jsem úplně padla, to je 9 víc než mně, a jak lítá a rajtuje po venku a cvičí s náma, je úžasná a má i hlavu, pálí jí to ze všech stran. A to je právě to, jak se tu furt něco kolem nás děje.“*

R9 *„Jo, že třeba takhle to cvičení to mi dělá dobře. To jo, ale po hlavně psychické stránce. Já než jsem sem šla, tak jsem prostě už vlastně v podstatě všechno vzdala. Už ani na tu operaci kolene vlastně jsem nechtěla jít. To bylo takový to, co jsem stará, to už nemá cenu, že jo, jak dlouho mi to vydrží a prostě to a pak tady člověk dostane*

takový impuls a když vidíte ty lidi, který jsou o 15 let starší a jak jsou na tom, tak si říkáte děvče, vždyť ti ještě není tolik. Tak teď už jsem objednaná (smích).“

Z výpovědi respondentů ze soukromého bydlení je zřejmé, že není žádný aspekt, který by se jevil jako ohrožující individuální či kolektivní potřeby či samotnou lidskou důstojnost.

Dalším významným, opakujícím se faktorem, ovlivňujícím důstojnost byl při analýze shledán pojem hrdosti. Respondenti často vyzdvihovali pozitiva jejich způsobu života, oproti ostatním formám bydlení. Dále pak byl tento kód spatřován ve výpovědích ohledně úspěchů, jichž komunita jako celek dosáhla.

R8 *„Všichni lidi se zase nedostanou do takovéhle zařízení, protože ty důchody třeba nemají úplně takový nebo nemají tu možnost, že jo. Neví to, že jo. Takže nám se to podařilo a to je prostě opravdu životní vítězství, jo, já jsem tady fakt jako šťastná, každý den si to tady užíváme.“*

R7 *„Ty, co jsou doma sami v bytě, tak co z toho života maj, maximálně se potkaj někde v parku, když jdou odpoledne na tu procházku, prohodí pár slov, kde se potkaj s těma vrtevníkama, ale to je na hodinu dvě a co pak, tady, když řeknu, že jsme spolu od večera do rána od rána do večera takhle všichni, tak si myslím, že to přináší hodně dobrýho.“*

R5 *„Já myslím, že i ze zkušeností a i z toho, co slyším, takže oproti jiným ubytování je tohle to úplně, ale úplně jako jiný, nesrovnatelně lepší, nic takového, jako to, co tu máme my tady, jinde není.“*

R8 *„(...)To já vám i ukážu, kde cvičíme. No, ať to vidíte všechno. No, jak to máme parádní no (smích).“*

R9 *„To koukáte, jak tu krásně bydlíme, že jo? No (smích), každý je z toho překvapený. Všichni, kdo sem přijde. Tady to prostě vyzařuje energii. No i ty návštěvy. Vždycky kdo sem přijdou, jsou z toho nadšený a to prostě nečekají, protože se to se nikde nevidí. Si toho taky považujeme, jaký to tu máme (smích).“*

R9 *„A to je právě taky tím, co tu je. Tímhle vším kolem nás.“*

R9 *„Prostě každý, kdo sem přijde, tak je to z toho fascinovaný, jo dcera taky kord, když srovnáme z toho, co slycháme, že jo, od ostatních, z těch normálních domovů.“*

R10 *„Každý je tady z toho prostředí fascinován. Jo, a i dcera říkala, hele mami, jestli bych ve stáří byla sama, tak bych chtěla žít v takovýmhle zařízení s takovýdema lidma.“*

R6 „Dyť jsme byli na mistrovství republiky (smích) a už jsme se chtěli přihlásit i na mistrovství světa do Japonska, protože tam není žádný limit, tam se může přihlásit každé, je to mladej sport, jestli se tomu dá sport říkat, pro nás je to hlavně zábava. Už jsme měli turnaj i tady na malý týmy, jako sranda mač se vsí.“

Ve výpovědích respondentů byl spatřen ojedinělý jev, který lze vnímat jako přirozený vliv kvalitních vztahů a blahodárného prostředí, ve kterém tyto vztahy vznikly. Tento jev odkazuje na roviny přesahu, sebe překročení, tzv. transcendence. Respondenti vykazují známky odpovědnosti za druhého. Neopomínají ani ty členy, kteří jsou nezcizitelní, např. kompenzační pomůcka.

R5 „Je tady jedna kolegyně, která je vážně nemocná a jako dostala jsem se do stavu, kdy už opravdu mám o ní vážně strach. Už to cítím, že je to takový blízký člověk, takže jako tak, když zavolá - mně není dobře, tak v tu ránu jsem u ní.“

R6 „Máme tady pani, ta má špatný záda a furt nějaký zdravotní problémy a se vším možným problém a problémy, tak jí taháme alespoň na karty, jako jo, jestli si s námi zahraje, nebo žolíky, aby si zahrála. Je to velice společenskej člověk, tak proto jí alespoň taháme takhle, ona má i tu polohovací postel, že prostě kvůli páteři a já nevím, co všechno, ta si zkusila v životě... soběstačná je, o to nejde, no, ale na tom pohybu je omezená, proto se snažíme, alespoň takhle jí dostat z bytu. Ona i dělá krásny věci, jak plete, jako dárečky, takže zase má jiný záliby. A my jí to pak na trhu prodáváme, protože ona s tím chodítkem nemůže. A ta potřebuje naši pomoc, a to je jedno, jako já rád pomáhám, vím, co to je.“

R6 „To, když k někomu jdu ťukat na dveře, protože ho nebylo dlouho vidět, to já říkám, já jsem takovej cynik, říkám to, aby tam dlouho nesmrđěl, já si z toho dělám legraci, ale dokud můžu, tak pomůžu tomu, u koho vidím, že to chce nebo že mi řekne.“

R8 „Jo, že třeba jako někdy někdo řekne, že ho něco bolí, tak řekneme. Jo to bude dobrý a já jdu ven. Tak pojd', jdeme spolu to vyjít, Vychodíme to z tebe (smích). Taky je to spíš o zájmu jeden o druhýho.“

R9 „Odpovědnost mám sama ze sebe a vůči tomuhle prostředí a vůči lidem co se mnou žijí, já jsem zvyklá z domova být odpovědná prostě pořád a za všechny (smích).“

R8 „Karel, tak ten letos vypěstoval takových rajčat, že jsme všichni od rána do večera trhali rajčata, zdělávali jsme je, jo, kečupy a zavařovali ... to on vždycky je hrozně jako

hodný, fakt jako, třeba tuhle mi přišel od pojišťovny dopis, jsem se lekla, a tak mně hned nabízel jako odvézt na poštu, tak se hned jelo. “

R6 „Jedna starší paní, ta jen zalezlá a brečela a brečela, tak jsem na ní zaťukal, jestli jí něco není, jestli je vůbec zdravá, tak mi brečela na rameni, jak se k ní rodina chová, jak by neměla, a takhle kde si cosi ...tak si o tom alespoň se mnou popovídá, i když to mezi nás ostatní tahat nechce, no. “

R9 „My třeba, když jsme tam na té zahradě a tam hrajeme, tak tam chodí jedna s tím chodítkem, přijde a chvíli se dívá, fandí nám. Jo a ty lidi, co jsou tady dýl, tak jako se s ní hodně baví, a takže jako je furt zapojená a je součástí. “

R10 „Když třeba není ty mojí sousedce hej, že jo, tak jdu za ní a všechno rozebereme, to jako jo.. když tady má každý komu co říct a s kým danou věc probrat... Já myslím, že tady je to vzájemný, pomůžeme si jeden druhému. “

Výroky respondentů R4 R5 zachycují neobvyklou sílu kvalitních vztahů mezi členy. Sdílení neprobíhá pouze na rovině věcí či prostor, ale sdílení probíhá i na úrovni rodiny. R4 i přes absenci rodiny vyjadřuje pozitivitu skrze rodinu ostatních členů komunity.

R4 „Já nemám rodinu, ale potěším se ráda s rodinami ostatních. Dělají mi radost vnoučátka ostatních, je to vždy veselý, když přijdou děti. “

R5 „A i třeba jako vnuk se nabídne, že vždycky jako přijede a oni i ostatní už říkají - jééé Pepíček je tu. “

Výpověď R5 projev ochoty a radosti z vnuka se odráží v interakci se staršími členy komunity. Připívá to k atmosféře, kde se senioři cítí oceněni a respektováni. Tento projev přijetí a pozornosti podporuje pocit sounáležitosti a implikuje pocit, že jsou důležitou součástí komunity.

3.4. Diskuze

Tato část práce interpretuje zjištěná tvrzení a objevené faktory ovlivňující lidskou důstojnost a kvalitu života. Významné jevy propojuje s dosavadním teoretickým zjištěním a pokouší se osvětlit vztahy v dostatečné souvislosti.

Cílem této práce bylo představit koncept komunitního bydlení seniorů, jako novou možnou alternativu bydlení a zkoumat, jaký vliv může mít na hodnocení vlastní důstojnosti a kvality života ve stáří. Poznatky z provedených rozhovorů v zásadě potvrzují poznatky předchozích výzkumů a odpovídají postulátům o přínosech této formy seniorského bydlení, jak jej uvádí odborná literatura.¹⁷⁹

Na rozdíl od stávajících výzkumů, které mimo přínosy zachycují také možná rizika, spojená se obtížným balancem mezi soukromím a komunitním způsobem života, tento výzkum přináší inspiraci, jak se s tímto možným napětím v jiných komunitních domech vyrovnat. Respondenti soukromého komunitního bydlení nezaznamenali, že by společná organizace narušovala jejich individuální svobodu. Naopak, většina z nich vyjádřila pozitivní pocity spojené s pocitem soukromí a svobody, které jsou důsledkem společné dohody a respektování smluvených signálů v komunitě. Ze zkušenosti respondentů vyplývá, že se od seniorů neočekává nadměrné zapojení do komunitních aktivit, což by mohlo potenciálně narušovat jejich pocit soukromí, ale že je každému jednotlivci umožněno individuálně rozhodnout, jak aktivně se bude zapojovat do života komunity. Tato flexibilita přispívá k pocitu svobody, soukromí a vlastní autonomie. Nicméně je třeba podotknout, že konkrétní složení obyvatelstva v rámci dané komunitní struktury sehrává klíčovou úlohu nejen v této rovnováze.

Zásadní rozdíl, který výzkum umožnil spatřit, vyvstal při srovnání dvou typů bydlení, zřizovaného soukromou osobou a zřizovaného městem. Finanční aspekty, které tento rozdíl v podobě a prostředí bydlení bezesporu nejvíce ovlivňují, byly pro tuto práci ponechány stranou, jelikož odkazují spíše do rovin zmíněných v teorii práce v souvislosti s finanční ne/připraveností českého seniora na penzi. V kontextu prostředí komunitních domů nejprve stojí za pozornost otázka ideálního situování takovýchto podob seniorského bydlení. Přesto, že okraj měst může být pro seniory nežádoucí

¹⁷⁹ Srov. MOJŽÍŠOVÁ, A.; DVOŘÁČKOVÁ, D.; BARTÁK, M. *Komunitní bydlení jako zdroj sociální opory a prevence sociálního vyloučení*, s. 173-179.

vyločenou lokalitou a město pak naopak může nabízet větší možnosti, v případech, kde probíhal výzkum, tento předpoklad nevyšel najevo. Na tento faktor se může zaměřit další možné pokračování výzkumu.

Vlivy, pramenící z odlišnosti v samotném zřizovateli, byly analyzovány jako klíčové pro komplexní pochopení souvislostí, mezi hodnocením vlastní důstojnosti a vlivů této skutečnosti, v rámci těchto dvou podob komunitního bydlení. Výsledky kvalitativní analýzy poukazují na důležité faktory, ohrožující zkoumané fenomény vycházející z nedostatečné pozornosti ze strany zřizovatele. Mezi faktory analýza řadí pocity bezpečí, které jsou v nesoukromém bydlení silně ohroženy kvůli nedostatečnému zajištění bezpečného prostředí. Naopak soukromý dům vykázal příkladnou situaci, jak ze strany zřizovatele bezpečné prostředí zajistit.

Analýza umožnila dále zjistit skutečnosti, že v případech, kde je zřizovatel seniory vnímám jako součást komunity, stává se jedním z patřičných zdrojů k zajištění pocitů jistoty a bezpečí. Je jistým garantem kvality. V případě nesoukromého bydlení je zřizovatel seniorům vzdálený, budící dojem nezájmu, a proto základní potřeby seniorů, jako jsou pocity bezpečí, zůstávají v neuspokojení. Z výzkumu vyplývá, jak silně tento faktor ovlivňuje celkovou podobu zkoumaných komunitních domů. Přesto, že městem zřizované bydlení seniorům, coby do kvality života seniora nijak významně nepřispívá, což potvrdil výzkum především v zjištění, že principy komunitního bydlení nejsou v tomto zařízení nijak realizovány, ovšem významné aspekty lidské důstojnosti, jsou pak v tomto světle výpovědí více zřetelné.

Tato skutečnost pramení ze samotné formulace aspektů lidské důstojnosti. Zatím, co respondenti soukromého bydlení spojovali pojmy lidské důstojnosti a kvality života pouze do vztahu se ztrátou soběstačnosti, respondenti nesoukromého bydlení zasazovali pojmy právě do roviny mezilidského chování a jednání, které by mělo odrážet respekt a uznání druhých. Zde se projevil jeden ze čtyř typů Nordenfeltovo pojetí důstojnosti, a sice důstojnost osobní identity, která je spojena s přijetím zodpovědnosti za své jednání.¹⁸⁰

Jelikož analýza umožnila poznat, že v nesoukromé formě bydlení nevznikají téměř žádné kvalitní vztahy, pouze v rovině slušného pozdravu, produkuje toto bydlení

¹⁸⁰ Srov. NORDENFELT L. *The Varieties of Dignity*, s. 69-81.

pocity důstojnosti v odkazu na respekt ke každému člověku, pouze v základní rovině. Přesto nebo spíše právě proto, tyto respondenti lidskou důstojnost propojují do vztahů k ostatním, kde lidská důstojnost slouží jako kritérium slušného chování a respondenti soukromého bydlení disponující vztahy až exkluzivními, tuto souvislost nijak nevnímají a lidskou důstojnost spojují pouze, se zajištěním péče o vlastní osobu. Tyto výpovědi podporují výsledky stávajících studií, jež zastávají názor moderní doby, kde ztráta soběstačnosti představuje pro člověka nedůstojné postavení.¹⁸¹

Další charakteristiky spojené s hodnocením vlastní důstojnosti, které uvedli respondenti obou zařízení, přímo odkazují na patřičnou úctu k sobě samému, kterou spojují s rovinami nezatěžovat své vlastní potomky a dále s ujištěním, že svou bytovou i finanční situaci řeší senioři sami.

Nejskloňovanějším aspektem je v případě tohoto výzkumu považována nejen nutnost zajištění pocitů bezpečí, ale také nezbytnost kvalitních vztahových vazeb, z nichž vychází další významné faktory, připívající dvěma zkoumaným fenoménům. Sdílením zájmů a aktivit, ale také sdílením zdrojů členů komunity, implikuje propojenost vztahů natolik, že je komunita respondenty připodobňována k rodině. Vztahy mezi seniory fungují na principu lásky a odpovědnosti, čímž podporují výsledky dosavadních studií o gerontotranscendentální teorii stárnutí, která napomáhá zvýšení vlastního altruismu, který člověku umožňuje, hledání a nalézání smyslu v pomoci bližnímu.¹⁸² Motivace a inspirace, kterou respondenti získávají z podpory ostatních členů, vyzývá k participaci na společném životě. Právě odkaz do společenství je pro výzkum stěžejním prvkem zasahující roviny lidské důstojnosti a kvality života.

Výzkum umožnil poznat skutečnost, kterou podporují také závěry jiných zahraničních výzkumů,¹⁸³ a sice že s veškerými potřebami je komunita schopna vypořádat se sama. Tyto mechanismy spatřuje výzkum jako vycházející ze silných vztahových vazeb připívající k atmosféře úcty a sounáležitosti, ale také hrdosti, pramenící z úspěchů, kterých komunita jako celek, společnými silami dosáhla.

¹⁸¹ DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*, s. 36.

¹⁸² BUFFEL, T., PHILLIPSON, CH., *Can global cities be 'age-friendly cities'? Urban development and ageing populations*, s. 94-100

¹⁸³ Glass, A. P. (2009). Aging in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States. *Journal of Housing for the Elderly*, 23(4), 286.

Zmíněnému aspektu lidské důstojnosti v odkazu na kritérium soběstačnosti je kvůli vzájemné podpoře například v pohybových aktivitách předcházeno a díky společnému úsilí se senioři snaží nežádoucím dopadům stáří předejít. Také proto má, mimo jiné, tento koncept bydlení tak silný a udržitelný potenciál. Spoléhat se na tradiční podporu a péči ze strany rodinných příslušníků je v dnešní migrační době velmi rizikové, proto tato podoba komunitního bydlení slouží jako praktický příklad situace, kdy senior tuto problematiku bere do svých rukou.

Vzhledem k charakteru kvalitativního výzkumu nelze obecně aplikovat výsledky této studie na celou populaci seniorů v komunitních domech v České republice. Místo toho by měly být vnímány, jako zdroj inspirace a možný příklad toho, jak se liší životní zkušenosti seniorů v různých typech komunitního bydlení, a jak mohou tyto formy bydlení ovlivnit vnímání jejich vlastní důstojnosti a kvality života.

Závěr

Práce je zaměřena na představení modelu komunitního bydlení, jakožto nové alternativní formy bydlení pro seniory, kteří nemohou či nechtějí setrvávat ve svých stávajících domovech, a nalézají, jaké významy tento koncept bydlení přináší s ohledem na lidskou důstojnost a kvalitu života. Akcent moderní společnosti vytvářet spojnice mezi výkoností, užitečností či estetikou a lidskou důstojností, naléhavě volá po hlubším oproštění této hodnoty, a to především u seniorské populace, jíž se tyto novodobé trendy dotýkají nejvíce. Obdobně si pak dnešní doba žádá uspokojení naléhavé problematiky seniorského bydlení s ohledem na nedostatečnou kapacitu pobytových zařízení, komplexně odpovídací potřebám seniorů. Koncept komunitního bydlení je pro tuto práci předkládán jako možná reakce na zmíněné problémy současnosti vztahující se k seniorské populaci.

První kapitola představuje tuto stále ne tak známou podobu seniorského bydlení v kontextu moderní společnosti. Předkládá vhled do klíčových aspektů vhodného a důstojného bydlení pro seniory, vzhledem k jejich potřebám jakožto kritériím kvality života. Nabízí přehled dosavadních studií zdůrazňujících potenciál takovýchto forem bydlení odkazující se na nezbytnost aktivního stárnutí v dnešní společnosti.

Druhá kapitola se soustřeďuje na pojmy lidské důstojnosti a kvality života, které se snaží ozřejmit za pomoci náhledu do dějinného vývoje, determinující jejich pojetí. Zohledňuje také odlišnost perspektiv, sekulárních či teologických, v tom kterém oboru, jež s pojmem lidské důstojnosti operuje. Závěr kapitoly odkazuje na teologické opodstatnění lidské důstojnosti podle stvořenosti k Božímu obrazu, které vyzývá k účasti na společenství lásky a péče.

Poslední část práce představuje kvalitativní výzkum, který umožnil odpovědět na dvě výzkumné otázky. Jedná se o vhled do aspektů lidské důstojnosti a kvality života, které nejčastěji senioři zasazovali do oblastí sociálních interakcí, zachování autonomie či předcházení izolace. Jaké vlivy má komunitní bydlení na zmiňované aspekty, poskytla analýza dat, jež odkazuje do oblastí prostředí komunitního domu a společenství, v tom kterém domově utvořeném.

Ve shrnutí lze na základě výzkumného procesu konstatovat, že pokud komunitní bydlení praktikuje základní principy, pak přináší významný potenciál vytvářet takové

podoby seniorského bydlení, ve kterých mají senioři podporu pro zachování autonomie, participaci na společenském dění, rozvoj a sdílení zájmů, zdrojů i zkušeností. Komunitní bydlení poskytuje seniorům především příležitosti navazovat ve stáří vztahy umožňující směřovat centrum jejich pozornosti spíše k okolnímu světu, než k sobě samému, a tím na sebe důstojnost bere podobu vycházející ze samotné podstaty lidské přirozenosti.

Seznam použité literatury

- AUGUSTIN, A. *Vyznání*. Přeložil Mikuláš Levý. Praha: Rozmach, 1926. ISBN neuvedeno.
- CICERO, M. *O povinnostech*. Přeložil LUDVÍKOVSKÝ, J. Praha: Svoboda, 1970. ISBN 25-086-70.
- DELANTY, G. In: NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- DUKA, D. *Zápas o člověka: nástin biblické antropologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. Malá teologie (Karmelitánské nakladatelství), 2007. ISBN 978-80-7195-148-3.
- DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4138-3.
- FRIČ, P.; VÁVRA, M. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus*. Praha: Agnes, 2012. ISBN 978-80-903696-9-6.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Přeložil JAŘAB, J. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4
- GOJOVÁ, A. *Teorie a modely komunitní práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006. ISBN 80-7368-154-4.
- GUARDINI, R. *Životní období: jejich etický a pedagogický význam*. Praha: Zvon, 1997. ISBN 80-7113-189-X.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Aktivita jako projekt: diskurz aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013. ISBN 978-80-7419-152-7.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAŠKOVCOVÁ, H. In: PTÁČEK, R.; BARTŮNĚK, P. a kol. *Důstojnost v medicíně*. Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-3411-3.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie, aneb, Senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd., Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.
- HOGENOVÁ, A. *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-7184-580-90
- HROZENSKÁ, M.; DRATVA, R.; MATUČŠINOVÁ, D. a kol. *Sociální práce so staršími lidmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Vydavatelství Osveta, 2008. ISBN 978-80-8063-282-3.

- JANEČKOVÁ, H. *Sociální práce se starými lidmi v domácím prostředí a v komunitě*. In: MATOUŠEK, O.; KODYMOVÁ, P.; KOLÁČKOVÁ, J. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0
- JANIŠ, K.; SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5535-9.
- KANT, I.; BARABAS; KOUBA, P., a kol. *Základy metafyziky mravů*. Vyd. 3., opr. Přeložil MENZEL, L. Praha: OIKOYMENH, Knihovna novověké tradice a současnosti, 2014. ISBN 978-80-7298-501-2.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3604-4.
- MACKERLE, A. *Bible - mnoho hlasů, jedno slovo*. 2., opr. a rozš. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7394-469-8.
- MACHULA, T. *Důstojnost*. In: MATOUŠEK, O.; KŘIŠŤAN, A. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, O.; KODYMOVÁ, P.; KOLÁČKOVÁ, J. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- PECK, M. Scott. *V jiném rytmu: vytváření společenství*. Praha: Portál, 2012. ISBN 9788026200710.
- PŘIBYL, H. *Lidské potřeby ve stáří*. Praha: Maxdorf, Jessenius, 2015. ISBN 978-80-7345-437-1.
- PTÁČEK, R.; BARTŮNĚK, P. a kol. *Důstojnost v medicíně*. Praha: Grada. Edice celoživotního vzdělávání ČLK, 2022. ISBN 978-80-271-3411-3.
- RATZINGER, J. *Úvod do křesťanství*. Brno: Petrov, 1991. ISBN 80-85247-13-5
- ROSENKRANZOVÁ, O. *Lidská důstojnost - právně teoretická a filozofická perspektiva: Giovanni Pico della Mirandola & Immanuel Kant*. Praha: Leges. Teoretik. 2019. ISBN 978-80-7502-412-1.
- ROTTER, H. *Důstojnost lidského života: [základní otázky lidské etiky]*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-302-7.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem: [vývojová psychologie]*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.

ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4.

ŠIMR, K. *Trojí diakonie: evangelická diakonie, křesťanská služba a diakonát v perspektivě teorie sociálních systémů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Moderní česká teologie, 2019. ISBN 978-80-7325-480-3.

ŠPINKA, Š.; KARFÍKOVÁ, L.; KRÁSA, O. a kol. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-430-5.

ŠVANCARA, J. *Psychologie stárnutí a stáří*. 2. přeprac. vyd. Praha: SPN, 1983. ISBN neuvedeno.

ŠVARŤÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Tiedemann, P. In: ROSENKRANZOVÁ, O. *Lidská důstojnost - právně teoretická a filozofická perspektiva: Giovanni Pico della Mirandola & Immanuel Kant*. Praha: Leges. Teoretik. 2019. ISBN 978-80-7502-412-1.

URBAN, D. In: OPATRNÝ, M.; LEHNER, M. *Teorie a praxe charitativní práce: uvedení do problematiky: praktická reflexe a aplikace*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7394-214-4.

VANIER, J.; WHITNEY-BROWN, C. a spol. *Kráska lidskosti*. Překlad Jiří Gračka. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7195-885-7. 220 stran. Inspirace; svazek 13.

VANIER, J. *Rodí se nová naděje: čím je a má být komunita*. Praha: Zvon, 1997. ISBN 80-7113-160-1.

YOUNG, M.; SCHULLER, T. In: GIDDENS, A. *Sociologie*. Přeložil JAŘAB, J. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4

Dokumenty

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-467-9.

Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995. ISBN 80-7113-132-6.

Laudato si' papeže Františka: encyklika: o péči o společný domov. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4.

Internetové zdroje

ANDRII, M. *Human dignity as a constitutional value, constitutional principle, constitutional rights*. *Visegrad Journal on human rights*.4. 2020 [online]. [cit. 2023-11-20]. Dostupné z: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/10/VJHR_4_2020_Last.pdf#page=65

BELOVOL, E., SHURUPOVA, E., BOYKO, Z. *Gerotranscendence: a new to understanding successful ageing. Europeand humanities studies*, 3. Moscow, Russia, 2021[online]. [cit.2023-11-20]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/369279899_Gerotranscendence_a_new_approach_to_understanding_successful_ageing

BUFFEL, T., PHILLIPSON, CH., *Can global cities be 'age-friendly cities'? Urban development and ageing populations*. Elsevier, 2016, č. 55, s. 94-100, [online]. [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.03.016>

CUMMINGGS, S.; KROPF, N.P.;. *Senior Cohousing: A New Way Forward for Active Older Adult* [online]. Switzerland: Springer Nature Switzerland, 2019 [cit. 2024-01-12]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=HxOiDwAAQBAJ&pg=PA9&hl=cs&source=gbs_to_c_r&cad=2#v=onepage&q&f=false

DURRETT, Ch. *The Senior Cohousing Handbook: A Community Approach to Independent Living*. [online]. 2. vyd. Canada: New Society Publishers, 2009 [cit. 2024-03-21]. ISBN 978-0-86571-611-7. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=AzwzSKHoTrcC&oi=fnd&pg=PP1&ots=AR6ggbVWJt&sig=9w2EnihQASY-quoilQzjXhiuKFlc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

GLASS, A. P. *Ageing in a community of mutual support: The emergence of an elder intentional cohousing community in the United States*. *Journal of Housing for the Elderly*, 23(4). University of North Carolina at Wilmington, 2009 [online]. [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/215879021_Aging_in_a_Community_of_Mutual_Support_The_Emergence_of_an_Elder_Intentional_Cohousing_Community_in_the_United_States

GLASS, A. P. *A longitudinal study at an elder cohousing community: After 10 years, who left and who's left? Innovation in Aging*, 1. [online]. [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/318072119_A_LONGITUDINAL_STUDY_AT_AN_ELDER_COHOUSING_COMMUNITY_AFTER_10_YEARS_WHO_LEFT_AND_WHO'S_LEFT

GROLLOVÁ, E. *Důstojné stárnutí: Bydlení seniorů*. [online] Diakonie ČCE, 2009. [cit. 2023-11-07] Dostupné z: <https://www.dustojnestarnuti.cz/publikace-ke-stazeni/>

JACELON, S., CHOI, J. *Evaluating the psychometric properties of the Jacelon Attributed Dignity Scale*. *Journal of Advanced Nursing*, 70(9). Amherst: University of Massachusetts, 2014 [online]. [cit. 2023-11-20]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jan.12372>

JACELON, C. S., CONNELLY, T. W., BROWN, R., PROULX, K. *A concept analysis of dignity for older adults*. *Journal of Advanced Nursing*, 48(1). Amherst: University of Massachusetts, 2004 [online]. [cit. 2023-11-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2004.03170.x>

JACOBSON N. *A taxonomy of dignity: a grounded theory study*. *BMC Int Health Hum Rights*, 9(3). 2009 [online]. [cit. 2023-11-20]. Dostupné z: <https://bmcinthealthhumrights.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-698X-9-3>

JOLANKI, O.; VILKKO, A. *The Meaning of a "Sense of Community."* In *a Finnish Senior Co-Housing Community*. *Journal of Housing For the Elderly*, 29(1). Taylor & Francis Group, 2015 [online]. [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/282282502_The_Meaning_of_a_Sense_of_Community_in_a_Finnish_Senior_Co-Housing_Community

KELLER, Jan. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Komunita>

KISVETROVÁ, H. *Důstojnost ve stáří*. *Profese online* 2019 [online]. 12(2) [cit. 2024-01-05]. Dostupné z: https://www.profeseonline.upol.cz/artkey/pol-201902-0002_dustojnost_ve_stari.php

KLIMEŠOVÁ, A. *Komunitní domy pro seniory*, 2015. Dotační noviny [online]. [cit. 2024-02-18]. Dostupné z: <https://dotacni-noviny.cz/komunitni-domy-pro-seniory/>

MANN, J. *Dignity and Health: The UDHR's Revolutionary First Article*. In: *Health and Human Rights*, 3, (2). *The President and Fellows of Harvard College*. 1998 [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4065297?origin=crossref>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Strategie řešení stárnutí obyvatelstva v České republice*. [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014 [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372809/starnuti_cz_web.pdf/4411f954-d060-881c-0ab0-22d1600948be

MOJŽÍŠOVÁ, A.; DVOŘÁČKOVÁ, D.; BARTÁK, M. *Komunitní bydlení jako zdroj sociální opory a prevence sociálního vyloučení*. *Caritas et veritas* 2020 [On-line]. 10(2). [cit. 2024-02-25]. Dostupné z: <https://caritasetveritas.cz/contents/cev/2020/02.pdf>

NÁPLAVKA, L. *Dotace na byty pro seniory* [online]. Praha: Národní dotace, 2021 [cit. 2024-01-21]. Dostupné z: <https://narodnidotace.cz/dotace-byty-seniori/>

NORDENFELT L. *The Varieties of Dignity*. *Health Care Analysis*, 12 (2). 2004. [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: www.researchgate.net/publication/8228635_The_varieties_of_dignity

NOVÁ, S. *O stáří se snadno mluví: Desatero nejen pro seniory*. *Frenštátský zpravodaj* [online]. Město Frenštát pod Radhoštěm, 2009 [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: https://www.frenstatpr.cz/assets/File.ashx?id_org=100493&id_dokumenty=1303

ÖSTLUND, U., BROWN, H., JOHNSTON, B. *Dignity conserving care at end-of-life: A narrative review*. *European Journal of Advanced Nursing*, 48. Amherst: University of Massachusetts, 2012 [online]. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2648.2004.03170.x>

RUSINOVIC, K.; BOCHOVE, M. V.; SANDE, J. V. *Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents*. [online]. International journal of Environmental Research and Public Health, 16(19). Switzerland, 2019 [cit. 2024-01-12]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/336345711_Senior_Co-Housing_in_the_Netherlands_Benefits_and_Drawbacks_for_Its_Residents

ŘEHULKOVÁ, Oliva, 2008. *Kvalita života v souvislostech zdraví a nemoci*. [online]. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-073-9. [cit. 2024-02-06]. Dostupné z: https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2008/21/21/texty/kvalita_zivota_cze.pdf

SÝKOROVÁ, D. Senioři v České republice. *Mýty a jejich dekonstrukce Sociológia* 2006 [On-line]. 38(2). [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.sav.sk/journals/uploads/02061042Sykorova.pdf>

ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce. Sociální práce/Sociálna práca*, 2006 [online]. 6(2), 109-113. [cit. 2024-01-04]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/10/2006-2.pdf>

TRUSINOVÁ, R. *Stáří mladýma očima: zdroje nevraživosti mladých k seniorům* [On-line]. Antropowebzin, 2013 [cit. 2024.01.17]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/media/document/art-trusinova.pdf>

VĚRTELÁŘ, P.; MOHYLOVÁ, M.; ROHREROVÁ, L. a spol. *Komunitní dům seniorů 2016-2018: dotační titul Ministerstva pro místní rozvoj*. [online] Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky, Odbor politiky bydlení, 2019. [cit. 2023-10-11]. ISBN 978-80-87318-90-4. Dostupné z: https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2008/21/21/texty/kvalita_zivota_cze.pdf<https://www.uur.cz/media/iegjcm0o/kodus-publikace-2019.pdf>

WIJA, P, 2015. *Důstojnost ve stáří. Rodina, portál inspirovaný životem* [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.rodina21.cz/v-kruhu-rodiny/dospelaci/dustojnost-ve-stari/>

World Health Organization. *WHO Active ageing: A policy framework*. [online]. Geneva: World Health Organization, 2002 [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>

ŽILINA, M. *Myšlenky* [online]. Městská knihovna Praha. Mladá fronta v Praze, 2020. [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/52/68/62/myslenky.pdf>

Abstrakt

KOUBOVÁ, K. *Význam komunitního bydlení seniorů z hlediska lidské důstojnosti a kvality života*. České Budějovice 2024. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. K. Šimr. Ph.D.

Klíčová slova: komunitní bydlení seniorů, komunita, lidská důstojnost, kvalita života, aktivní stárnutí, stárnutí populace

Diplomová práce se zabývá konceptem komunitního bydlení pro seniory a sleduje, jaké vlivy má tato forma bydlení na hodnocení vlastní důstojnosti a kvality života. Cílem práce je představit koncept komunitního bydlení seniorů a prostřednictvím kvalitativního výzkumu představit, jaké vlivy má tato alternativní forma seniorského bydlení na hodnocení vlastní lidské důstojnosti a kvality života. Práce detailně rozebírá teoretické pozadí konceptu, následně nabízí přehled specifik cílové skupiny seniorů. Dále jsou předloženy možné perspektivy v pojetí lidské důstojnosti a kvality života. Poslední část práce tvoří výzkumný proces, který prostřednictvím výpovědí respondentů žijících v komunitním bydlení prezentuje konkrétní způsoby, jak tato forma bydlení může ovlivňovat lidskou důstojnost a kvalitu života.

Abstract

KOUBOVÁ, K. The importance of Co-Housing for seniors in terms of human dignity and quality of life. Diploma thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of social and charitable work. Supervisor Mrg. K. Šimr, Ph.D.

Key words: senior cohousing, community, human dignity, quality of life, active aging, population aging

This thesis engages with the concept of cohousing and examines the influences of this form of housing arrangement on individuals' assessment of their own dignity and quality of life. The aim of the thesis is to introduce the concept of cohousing and, through qualitative research, to present the influences of this alternative form of senior living on the assessment of one's human dignity and quality of life. The work thoroughly analyzes the theoretical background of the concept, and subsequently provides an overview of the specifics of the target group of seniors. Furthermore, possible perspectives in the concept of human dignity and quality of life are presented. The final section of the thesis comprises the research process, which, through the narratives of respondents residing in cohousing, presents specific ways in which this form of living can influence human dignity and quality of life.